

MIKAEL MALES

Wormianusredaktören: Språk, tro och sanning vid 1300-talets mitt

Codex Wormianus, AM 242 fol (nedan W), skrevs vid mitten av 1300-talet, sannolikt vid benediktinerklostret på Þingeyrar (se Johansson 1997a: 10–18, 222–27). Handskriften utgör den största kompilationen av grammatisk litteratur på norrönt språk (*grammatisk litteratur* avser här litteratur som hör hemma inom *grammatica*, en disciplin som omfattade studier av såväl språk som litteratur och vars gränser till retorik delvis var flytande; jfr Irvine 1994). Fokus för denna artikel är, som titeln anger, W-redaktörens hållningar till språk, tro och sanning, och hur representativa dessa hållningar var för hans samtid. Diskussionen kommer att utgå från två grupper av tillägg och en fullständig text som bara finns i

Males, M., postdoctoral fellow in Old Norse Philology, University of Oslo, Norway. “The Wormianus Redactor: Language, Faith, and Truth at the Middle of the Fourteenth Century”. *ANF* 128 (2013), pp. 41–77.

Abstract: Codex Wormianus (W: AM 242 fol) is the greatest compilation of grammatical literature in Old Norse, written in the middle of the fourteenth century, probably at the Benedictine monastery of Þingeyrar in northern Iceland. It contains Snorri’s *Edda* and the four so-called Grammatical Treatises (1–4GT). The prologue to 1–4GT and portions of text in 2GT and the prologue to Snorri’s *Edda* are unique to W. I establish the common authorship of these texts by the occurrence of features in all three that are not otherwise found in W, and analyse their content synoptically. The author’s views on language seem to be inspired by Snorri’s *Edda* and 2GT, but also by *Stjórn* (the Old Testament paraphrase), where the hand of the W-scribe is found in two copies. The author of the unique texts, the redactor, and the scribe thus seem to be the same person. His thoughts on a universal phonology are unique for his time and are founded on a creative reading of 2GT and *Stjórn*. I also compare the W-redactor/scribe to three contemporary monastic poets, who similarly formulate their thoughts on language in relation to Snorri’s *Edda*. Whereas the W-redactor theorizes the possibility of a true language but argues for retention of the traditional, obscure style, the poets argue for a lucid style and demonstrate this in practice. The differing attitudes of the W-redactor and the poets are probably due to their respective subjects; he studies language and secular poetry from a grammatical point of view, they are concerned with religious poetry. The thoughts on language of all four betray influence from mainstream learned literature (*Historia scholastica*, *Poetria nova*, Gregory the Great), but is above all predicated on the strong position of traditional poetic diction in general and of Snorri’s *Edda* in particular.

Keywords: Wormianus, Babel, Þingeyrar, Second Grammatical Treatise, phonology, Lilja, Guðmundardrápa, Guðmundarkvæði, Edda.

W.¹ Dessa texter har tidigare i varierande grad analyserats var för sig, men aldrig tillsammans (se exempelvis Johansson 1997b; Wellendorf under publicering; Finnur Jónsson (utg.) 1886: xxiv–xxvii; Sverrir Tómasson 1993). Texterna är: tillägg i prologen till Snorris *Edda* (nedan SnE Prol), två längre och ett kortare (Finnur Jónsson (utg.) 1924: 2.27 *uar efnat* – 3.32 *uoru veittar*, 4.18 *Leíkr þat* – 6.38 *dæmi epter*, 8.27 *þat uar* – 8.30 *uerið gofgastr*), hela prologen till de Fyra grammatiska avhandlingarna (nedan 1–4GT Prol) (Björn M. Ólsen (utg.) 1884: 152–55), samt tillägg i 2GT, i början och framför allt i slutet (Raschellå (utg.) 1982: 27, 43–47). Jag kommer inte att diskutera författarskapet till 4GT eller W-redaktionen av *Ókennd heiti*, då jag inte med säkerhet kan koppla dessa till de nämnda tilläggen och de inte heller belyser de frågor jag här valt att fokusera på.² Endast det första tillägget i SnE Prol kommer att analyseras närmare, men i likhet med andra forskare antar jag att de tre tilläggen i SnE Prol har en och samma upphovsman. Det korta tillägget i början av 2GT är inte av särskilt intresse här, men förutsätts ha samma ursprung som det långa i slutet. För att underlätta läsningen ger jag här en kort översikt över innehållet i W (enligt Johansson 1997a: 29):

¹ Avgörandet att det rör sig om tillägg i W, snarare än förkortningar i andra handskrifter, kompliceras något av att början av SnE Prol saknas i R. T, som är mycket närstående R, har dock de relevanta delarna av SnE Prol utan den ytterligare text som finns i W, vilket antyder att detta har gällt även R (angående var R och T börjar, se Faulkes (utg.) 2005: xxviii). Också U har texten utan passagera i W. Både U och R är äldre än W. Allt tyder därför på att de passager i SnE Prol som är unika för W är just tillägg, och detta blir än mer sannolikt i ljuset av de drag som kommer att granskas i denna artikel och som binder samman dessa passager med annan text som är unik för W. Ifråga om 2GT visar Finnur Jónsson övertygande att den text som är unik för W är tillagd (Finnur Jónsson (utg.) 1886: xxiv–xxvii). 1–4GT Prol är tydligt författad för kompilationen W.

² I 4GT hänvisas det upprepade gånger till Óláfr, alltså 3GT, och även av andra skäl är det uppenbart att 4GT är avsedd som ett komplement till 3GT. Detta behöver dock inte medföra att 4GT är avfattad för att ingå i den kompilation som representeras av W, såsom åtskilliga forskare antagit (för en översikt se Johansson 1997a: 57). 4GT innehåller en mycket god text, men enskilda felaktigheter, särskilt i stroforna, antyder att det rör sig om en avskrift. Utifrån antagandet att 4GT är komponerad för den kompilation som representeras av W, samtidigt som smärre fel förekommer i stroforna, öppnar Johansson för möjligheten att W är en avskrift av en tidigare, i allt väsentligt identisk redaktion, så att tillägg och 4GT har samma upphovsman, men att denne inte var W-skrivaren (Johansson 1997a: 57–58; Björn M. Ólsen (utg.) 1884: lxiii). Det teologiska intresset i 4GT kunde passa med det som visas i de tre tilläggen, men jag väljer här att lämna frågan om författarskapet till 4GT öppen. Johansson ser också redaktören som ansvarig för viss omarbetning av prosainledningen till *Rígsþula* och för W-redaktionen av *Ókennd heiti*, som tycks införliva material från just *Rígsþula* och därför sannolikt är utformad i arbetet med kompilationen (Johansson 1998; 1997a: 65).

1. Prolog (SnE)	Två längre och ett kortare tillägg, unika för W.
2. <i>Gylfaginning</i> (SnE)	
3. <i>Skáldskaparmál</i> (SnE)	
4. Prolog till 1–4GT	Unik för W.
5. 1GT	
6. 2GT	Ett kort tillägg i början och ett långt i slutet, unika för W.
7. 3GT	
8. 4GT	
9. <i>Mariukvæði</i>	
10. <i>Háttatal</i> (SnE)	
11. <i>Rígsþula</i>	
12. <i>Ókennd heiti</i>	
13. <i>Mariukvæði</i>	

Analysen förutsätter att de tre grupperna av tillägg är skapade av en och samma person. Detta är varken ett nytt eller ett kontroversiellt förslag, men då redaktörens intellektuella ställningstaganden nu skall diskuteras krävs en mer solid grund för detta antagande än vad forskningen hittills frambringat (se Johansson 1997a: 39–42, 45, 53; Raschellà (utg.) 1982: 16–18; Finnur Jónsson (utg.) 1886: xxvii). Jag har valt ut kortare passager ur varje text eller textgrupp som kan tjäna både för författarbestämning och som bakgrund till den följande analysen. En del av slutsatserna kommer att föregripas, eftersom författarbestämningen delvis grundar sig just på intellektuella tendenser.

I den del av SnE Prol som föreligger i alla handskrifter antyds en språklig förklaring till avgudatröns uppkomst (text enligt W):

En til þess at heldr mætti frá segja eða í minni festa þá gáfu þeir nofn með sjálfum sér ok hefir þessi átrúnaðr á marga lund breyz svá sem þjóðirnar skiptuz ok tungurnar greinduz. (Finnur Jónsson (utg.) 1924: 2)³

’Men för att de desto lättare skulle kunna berätta [om den gud som styr alla naturkrafter] och minnas detta namngav de för sin egen

³ I norröna citat gäller följande: [...] betecknar text som här har uteslutits, ej lakun. Då lexikalisk men inte ortografisk variation är av relevans för min frågeställning har jag normaliserat alla citat till senklassiskt norrönt för att underlätta för läsaren. Jag har inte lagt till *h*- framför *l* (Ws skrivare skriver stundom ut *h* framför *l*, *n*, *r*, stundom inte). Jag har låtit sammanfallet av äldre /æ/ och /œ/ till /æ/ reflekteras i normaliseringen. Mediopassiv återges med *-z*. Metriskt betingat svarabhakti-*n* är utskrivet.

del [alla ting]⁴, och denna vantro har förändrats på många sätt, allteftersom folken delade upp sig och språken skildes åt.’⁵

Vantron har alltså på något sätt sitt upphov i namngivningen, som ett slags språkligt missförstånd, men mer än en antydning blir inte detta i den gemensamma delen av SnE Prol. Kanske är det just denna dunkelhet och fåordighet som förändleder en längre utläggning om språkförbistringen i det första tillägget i SnE Prol i W. I beskrivningen av Babels torn heter det:

[Zoroastres leder bygget av Babels torn] [...] en forsmiðir váru ij. ok lxx ok svá margar tungur hafa síðan dreifz um veröldina eptir því sem risarnir skiptuz síðan til landa ok þjóðirnar fjölguðuz [...] sem tungna skiptit var orðit þá fjölguðuz svá nofnin mannanna ok annarra luta [...] Zoroastres [...] af hánum hófsk skurðgoða villa ok sem hann var blótaðr var hann kallaðr Baal. Þann kollum vér Bel. Hann hafði ok mörq önnur nofn en sem nofnin fjölguðuz, þá týndisk með því sannleikrinn. Ok af fyrstu villu þá blótaði hverr maðr eptirkomandi sinn formeistara, dýr eða fugla, loptin ok himintunglin ok ýmislega dauðlega luti, þar til er þessi villa gekk um allan heim, ok svá vandlega týndu þeir sannleikum at engi vissi skapara sinn, útan þeir einir menn sem tölðu ebreska tungu þá sem gekk fyrir stöpulsmíðina [...] (Finnur Jónsson (utg.) 1924: 3)

[Zoroastres leder bygget av Babels torn] [...] och byggmästarna var 72, och så många språk har sedan spritt sig över världen, allt eftersom jättarna delade upp länderna emellan sig och folken förökade sig (*fjölguðuz*) [...] när språkförbistringen hade inträffat mångfaldigades (*fjölguðuz*) namnen på människor och andra ting [...] Zoroastres [...] genom honom uppstod belätenas [dyrkans] villfarelse (*villa*), och när de offrade till honom kallade de honom Baal. Honom kallar vi Bel. Han hade också många andra namn, och i takt med att namnen mångfaldigades (*fjölguðuz*) förlorades sanningen tillsammans med dem. Och i den första villfarelsen (*villu*) offrade varje efterföljare till sin mästare, till djur eller fåglar, till himlarna eller himlakropparna och till olika dödliga ting, tills denna villfarelse (*villa*) spreds över hela världen, och de förlorade sanningen så fullständigt att ingen kände sin skapare, förutom dem som talade det hebreiska språk som fanns före tornbygget [...]

⁴ Dessa ord (*ollum blutum*) är utskrivna i andra versioner av texten och något motsvarande måste förutsättas (jämför Faulkes (utg.) 2005: 4).

⁵ Översättningar är genomgående mina egna.

Här kommer de kausala sambanden till klart uttryck: Språkförbistringen gav upphov till många namn, vilket exemplifieras med tre namn på Zoroastres, varav han har dyrkats som gud under åtminstone ett. Det var uppenbarligen den språkliga mångfalden i sig som föranledde dessa missförstånd; de som talade hebreiska, som föregick tornbygget, förlorade inte sanningen.

Passagen kan jämföras med vad som synes vara en referens tillbaka till SnE Prol (och kanske *Gylfaginning*) som ges i 1–4GT Prol:

[...] en eigi skulu menn þessum frásögnum trúa framar en skynsamligt er, eptir því sem segir í fyrsta lut bókarinnar með hverju villurnar fjölguduz [...] (Björn M. Ólsen (utg.) 1884: 152)

’[...] men man skall inte tro på dessa berättelser bortom vad som är förnuftigt, enligt det som sägs i första delen av boken angående hur villfarelserna (*villurnar*) mångfaldigades (*fjölguduz*) [...]’

Dessa ord är huvudsakligen en upprepning av vad som som sägs inne i *Skáldskaparmál*, även detta uppenbarligen en referens till SnE Prol och möjligen *Gylfaginning*, tidigare i W:

En eigi skulu kristnir menn trúa á heiðin guð ok eigi á sannindi þessa sagna annan veg en svá sem hér finnsk í upphafi bókar, er sagt er fra atburðum þeim er mannfólkit villtiz frá réttri trú. (Finnur Jónsson (utg.) 1924: 55; jfr Falkes (utg.) 1998: 5)

’Men kristna skall inte tro på de hedniska gudarna och inte på sanningen i dessa berättelser på något annat sätt än det man finner i början av boken, där det berättas om det som tilldrog sig då människosläktet förrade sig från den rätta tron.’

Formuleringen är något annorlunda i 1–4GT Prol, och av särskilt intresse här är orden *villurnar fjölguduz*, som motsvarar *mannfólkit villtiz frá réttri trú* i *Skáldskaparmál*. I den passage jag har anført från tillägget i SnE Prol förekommer *fjölguduz* tre gånger, och det gör även ordet *villa* (en gång i oblik form). Att orden, till skillnad från i 1–4GT Prol, inte står tillsammans har troligen att göra med att det första och andra tillägget i SnE Prol vittnar om en något egenartad historisk förståelse: villfarelserna (avgudadyrkan) uppstod flera gånger – först med Zoroaster, därpå med Saturnus och slutligen med Óðinn – och det som skildras här är den första villfarelsen eller *villan* (se Wellendorf under publicering). Ordet står således i singularis, vilket också gör det omöjligt att använda verbet *fjölgaz* ’mångfaldigas’ som predikat. Utifrån det helhetsperspektiv på

SnE Prol i W som anläggs i 1–4GT Prol blir däremot formuleringen *villurnar fjölguduz* naturlig, då den avser alla tre vågor av villfarelser.

I *Eddan* i övrigt finns inga tecken på en förkärlek för dessa ord. Utanför tilläggen används *fjölgaz* bara en gång i hela *Eddan* (Faulkes (utg.) 2005: 3, 94). Substantivet *villa* brukas överhuvud taget inte (se ordlistor i Faulkes (utg.) 1998; 1999; 2005; alla förekomster av orden i tilläggen och i 1–4GT Prol i W finns i de ovan citerade passagera).

Författaren till 1–4GT Prol synes alltså ha omarbetat ett citat från *Skáldskaparmál* med hjälp av ord som särskilt utmärker det första tillägget i SnE Prol. Orden *fjölgaz* och *villa* och deras inbördes samband kunde i princip ha fäst sig i hans minne vid läsning, men då både tillägget och 1–4GT Prol är unika för W ligger det nära till hands att anta att båda texterna har sitt upphov hos samma person. Ordvalet skulle då bero på hur denna person förstod och fann det naturligt att verbalisera kopplingen mellan mångfald och okunskap i *Eddan*. Om ytterligare drag särskilt binder samman de texter som är unika för W framstår den senare förklaringen som mest sannolik. Låt oss därför gå vidare.

Det anförda citatet i 1–4GT Prol refererar bakåt, mot SnE Prol. Nästa relevanta passage ur 1–4GT Prol pekar på ett mer allmänt sätt framåt mot de efterföljande grammatiska avhandlingarna:

[...] ok þó at sína figúru hafi hverr þeirra til sinnar sagnar, þá sýniz mǫnnum allir þeir fagrliga skipat hafa. Hefir hverr sett stafina eptir þeirri tungu sem þeir hafa talat, ok þó at þeirra verk se saman borin, þá bregðr ekki þeirra annars reglu. (Björn M. Ólsen (utg.) 1884: 154)

[...] och även om var och en av dem [de lärda] har framställt sin uppfattning på sitt eget vis, så anses de alla ha arrangerat [bokstäverna] behagligt.⁶ Var och en har ordnat bokstäverna efter det språk som de talade, och även om deras verk jämförs med varandra, så kommer ingenting i dem att bryta en regel hos någon annan.’

De olika lärda som avses är, som framgår av efterföljande passage, upphovsmännen till latinsk skrift och runor. Av särskilt intresse här är de universella anspråken; inget i ett system motsäger något i ett annat. Detta kan jämföras med tillägget i 2GT längre fram i W, där utläggningen blir betydligt mer lyrisk:

⁶ Denna något oklara mening är här tolkad i enlighet med den latinska översättningen i Jón Sigurðsson m.fl. (utg.) 1852: 5.

Kallaz nú hvárir við aðra, stafróf ok gammi, ok taka nú hljóðstafir þar sín hljóð ok raddarstafir rødd, málstafir málit, ok safnaz til orðanna svá margra at ekki er þess mælt í heiminum at eigi sé þessir stafir til hafðir. Nú eru engi þau læti eða hljóð eða raddir at eigi muni þat allt finnaz í gammanum [...] (Raschellà (utg.) 1982: 45)

’Nu ropar de till varandra, alfabetet och skalan, och vokalerna (*hljóðstafir*) får nu sitt ljud (*hljóð*) och vokalerna (*raddarstafir*) sin röst (*rødd*), konsonanterna (*málstafir*) språket (*málit*), och [bokstäverna/ljuden] samlas till ord, så många att inget har sagts i världen som man inte kan använda dessa bokstäver till. Det finns inga läten eller ljud eller röster som inte kan återfinnas i skalan [...]’

Först några ord om översättningen, som bjuder på åtskilliga svårigheter. Den enda tidigare översättningen av *taka nú hljóðstafir þar sín hljóð ok raddarstafir rødd, málstafir málit* har ”literæ soni sonos, literæ vocis vocem, literæ sermonis sermonem arripiunt” ’ljudets bokstäver (noter) antar ljud, röstens bokstäver röst, samtalets/språkets bokstäver samtal/språk’ vilket skapar en tillfredsställande progression i uttrycket (Jón Sigurðsson m.fl. (utg.) 1852: 57). Översättningen är dock mycket vag. Om ’ljudets bokstäver’ avser noter skulle det passa in i sammanhanget (se nedan), men inget av de nämnda orden kopplas till musik i andra kontexter. Det förblir dessutom oklart vad *literæ sermonis* skulle vara.⁷ Alla de ord som används förekommer i 1GT och 2GT, och då ovanstående passage är en reaktion på de texterna – särskilt den senare – synes det rimligt att anta att språkbruket är påverkat av dem. Min översättning är utformad i enlighet med detta antagande. Resultatet är långt ifrån logiskt stringent, men det är heller inget som utmärker författaren av detta tillägg. Det rör sig snarare om en vag och inspirerad *figura etymologica*. Detta passar väl till den överlag hänfödda och exegetiska tonen i tillägget, och den tvetydighet som blir resultatet är ur detta perspektiv en tillgång; *hljóðstafir* passar associativt till det musikaliska temat, även om ordet knappast är avsett att bokstavligen betyda ’noter’, och när det därefter sägs att alla *hljóð* ’ljud’ och *raddir* ’röster’ kan återfinnas i skalan

⁷ Förekomster granskade enligt *Ordbog for det norrøne prosasprog*: <http://www.onp.hum.ku.dk>. Den exakta innebörden av *hljóðstafir* i en passage i Árngrímrs *Guðmundar saga* är något oklar (Guðbrandur Vigfússon m.fl. (utg.) 1878: 165). Begreppet kontrasteras mot allitteration i poesi och kan tänkas avse antingen allitteration på vokal eller hendingar. I *Guðmundar saga* används *hljóðstafir* alltså åtminstone avvikande och möjligen vagt, och det är anmärkningsvärt att något liknande sker i detta tillägg i Wormianus, som kompilerades i samma miljö och vid samma tid som sagan författades.

väcks associationer till den tekniska terminologi (*hljóðstafir* och *raddarstafir*) som har använts i de föregående avhandlingarna. Inte heller i detta fall tål kopplingen att skärskådas logiskt, eftersom *hljóðstafir* och *raddarstafir* är synonymmer; det semantiska mervärdet är uteslutande associativt.

För att nu övergå till innehållet är de universella anspråken här något annorlunda utformade än i 1–4GT Prol. En översikt över latinska och norröna bokstäver/ljud (man skilde sällan klart mellan de två under medeltiden) har just presenterats i 2GT. Denna uppställning kallas i texten *gammi* 'skala (inom musiken)' och är inspirerad av halsen på en vevlira (i texten *simphónie*, se närmare Raschellà (utg.) 1982: 103–6; Sverrir Tómasson 2003: 82–86). Uppställningen visas grafiskt i U, men i W beskrivs den bara i texten. Detaljerna i uppställningen är här av underordnad vikt, i synnerhet som dessa i W, där illustrationen saknas, förblir en smula oklara. Det som däremot är avgörande är att ett schema av detta slag i princip kunde utvidgas efter behov. Det är troligen detta som avses med att allt kan återfinnas i skalan; att alla världens språkljud skulle kunna införlivas i den. De norröna bokstäverna/ljuden har lagts till de latinska och skalan täcker nu i princip både latinsk och norrön fonologi. Troligen föreställer sig den som står bakom tillägget att denna process helt enkelt kunde utvidgas, och då kommer samma grundtanke till synes som i 1–4GT Prol; inget skrift-/ljudsystém krockar med ett annat. I Wormianus är denna tanke unik för 1–4GT Prol och tillägget i 2GT och vittnar om samma typ av förståelse av 2GT.

Vid tanken på denna universella fonologi blir tonen i 2GT rent lyrisk:

Nú tekr svá fremi mikit um gjöræz er orðin hefjaz upp ok hljómrinn vex ok raddirnar glymja. Nefniz ok svá fremi söngr er þetta hefir allt til ok nú þyss sjá flokkir fram á leikvöllinn ok qllum megin at stýrinu því er tungan heitir ok heita nú á hana til málsins ok orðanna ok söngsins at hon kveði þat allt upp, ok hon gerir svá ok hneigir sik til stýrimannsins ok mælir svá: Osanna segir hon. Þat þýðiz a vára tungu svá: Græð þú oss. En þat er á ebresku mælt ok stakk hana náttúran til þess fyrir því at hon var fyrst ok gekk þá um allan heim þangat til er Guð skipti þeim [dvs. tungunum]. Nu segir þar til at henni þótti hann vera stýrimaðrinn er hann skapaði hana ok af Kristis nafni er kristnin kqlluð. Vér er kristnir erum kqllum hann hofuð vart en vér hans limir ok liðir ok hans sonr er sá er hann sendi hingat í heim ok sá er vár faðir en vér hans þorn. (Raschellà (utg.) 1982: 45–47)

’Nu börjar mycket att hända i det att orden uttalas, ljudet växer och rösterna klingar. Det som har allt detta kallas för sång, och nu störtar denna skara ut på lekfältet [munnen]⁸ och på alla sidor, under ledning av det styre som heter tungan, och de [bokstäverna/ljuden] anropar nu henne för att få språk och ord och sång – för att hon skall ge uttryck för allt detta – och hon gör så och bugar sig för kaptenen och säger: *Hosianna!* säger hon. Det betyder på vårt språk: Hela oss! Och det är sagt på hebreiska och naturen fick henne [tungan] att göra det, för att hon [hebreiskan] var först och var spridd över hela världen till dess att Gud delade upp dem [språken]. Nu skall det sägas att hon [tungan] tyckte att han var kapten eftersom han skapade henne, och efter Kristi namn är kristendomen uppkallad. Vi som är kristna kallar honom vårt huvud, och vi är hans lemmar och leder, och hans son är den som han sände hit till världen, och han är vår fader och vi hans barn [...]’

Nu tycks den universella potentialen i språkbeskrivningen enligt musikens regler ha fått tungan att tala hebreiska! Den enda, universella fonologin leder till det enda, sanna språket. Fokus ligger till synes i första hand på vilket språk naturen får tungan att tala – hebreiska – men betydelsen av det hebreiska ordet ges också, och är måhända avsett att beskriva det som sker; tungan helas från språkförobistningen.

Detta är den andra och sista gången det hänvisas till språkförobistningen i W – första gången var i tillägget i SnE Prol – och detta stöder hypotesen om att tilläggen har samma upphovsman. Dessutom finns även här ett rent språkligt indicium; i tillägget i SnE Prol sägs att *þessi villa gekk um allan heim*, medan den här citerade passagen har *hon* (hebreiskan) *gekk þá um allan heim*. Orden *ganga*, *allr* och *heimr* är betydligt vanligare än *villa* och *fjölgaz*, men frasen *gekk um allan heim* återfinns inte någon annan stans i *Eddan*. Att denna formulering förekommer på just dessa två platser beror troligen på det världs- och frälsningshistoriska perspektiv som anläggs och där hebreiskan och irrlärorna intar en central plats; besläktade tankar uttrycks alltså med samma ord. Tidigare har vi sett kopplingar från 1–4 Prol till tilläggen i SnE Prol och 2GT, men i detta fall återfinns alltså verbala ekon mellan tilläggen själva, också de utan paralleller i Wormianus i övrigt.

I den ovanstående passagen utvecklas tanken i tillägget i SnE Prol: Det enhetliga – skalan, det enda språket, en enda Gud – är nära förknippat

⁸ Jämför tidigare i 2GT: *Muðrinn er leikvöllr orðanna en tungan stýrit* ’munnen är ordens lekfält och tungan är styret’ (Raschellà (utg.) 1982: 29).

med sann kunskap, medan det splittrade – språkförbistringen, många gudar – gör människan fången i okunskap. Som vi såg ovan är detta endast antytt i SnE Prol som den föreligger i andra handskrifter, men är centralt i det första tillägget. Endast i tillägget är hebreiska det ursprungliga och sanna språket, och det är detta urtillstånd som sedan återskapas i tillägget till 2GT; när alla ljud har förenats och blivit en enda fonologi kan tungan följa sin sanna natur och tala hebreiska. Den underliggande tanken tycks vara att en sådan universell fonologi utgör ett slags substrat av enhetlighet, ett pre-babyloniskt drag i våra språk som, när det har blivit uppmärksammat, ger oss något av hebreiskans sanning och gudomlighet tillbaka. Den plötsliga övergången till Kristi namn kan motiveras utifrån det inspirerade sammanhanget och temat språk och sanning. När universalfonologin fått tungan att tala det sanna språket och hon därigenom insett sanningen, nämligen att Gud skapade henne och fick henne att tala på detta vis, övergår skildringen till ett slags sanningens etymologi: Den sanna tron har ett sant namn (*kristni*) eftersom den är uppkallad efter sanningen själv (Kristus).

Övergången till Kristi namn förblir likväl ganska abrupt, och detta kan möjligen antyda att det rör sig om ett citat eller en parafra som dykt upp i författarens huvud. En tänkbar källa är Bedas *Homelia post epiphaniam*, där det heter: [...] *a Christi nomine christiani vocamur* 'av Kristi namn kallas vi kristna' (Hurst (utg.) 1955: 114). Etymologin innehåller i tillägget ytterligare ett led: [...] *af Kristis nafni er kristnin kolluð. Vér er kristnir erum* [...]. Kopplingen mellan *Kristr*, *kristni* och *kristnir* är dock så uppenbar att en direkt källa inte kan fastslås och måhända inte heller behöver förutsättas.⁹

Den hänryckta tonen fortsätter sedan i ett slags trosbekännelse som redogör för händelseförloppet fram till tiden efter domedagen. Därefter skildras de saliga i himlen:

Þá skulum vér hefja upp: Alleluia! fyrir því at þat er eigi jarðneskr sǫngr. Syngja þetta þá allir saman tíu fylki guðsengla ok manna, þá er almáttigr Guð ferr meðr sína ferð heim í himinríkis dýrð [...] Amen. (Raschellà (utg.) 1982: 47)

⁹ Det finns två översättningar till norrönt av delar av homilier tillskrivna Beda (den ena homilien är troligen oäkta, den andra är identisk med en passage ur hans *Expositio in Lucam* (Hurst (utg.) 1955: 381–83, nr 41 och 71)). Den förra är en predikan om alla heliga som finns i både den norska och den isländska homilieboken och som dessutom är parafraaserad och utökad ytterligare en gång i den isländska (Turville-Petre 1953: 119). Den senare handlar om fastan och har översatts i *Stjórn* I, där W-skrivarens hand också återfinns (Astås (utg.) 2009: 222–23; om W-skrivaren och *Stjórn* se nedan).

'Då skall vi stämma upp: *Halleluja!* ty det är ingen jordisk sång. Då sjunger alla detta tillsammans, de tio skarorna av Guds änglar och människor, när den allsmäktige guden beger sig med sitt följe hem till himmelrikets härlighet [...] *Amen.*'

Orden *halleluja* och *amen* var enligt medeltida uppfattning så heliga att de inte fick översättas till andra språk. De fick därför, som Isidorus uttrycker det, 'behålla sitt eget språks höga ålder' (*servata est in his propriae linguae antiquitas*).¹⁰ I tillägget sägs dock mer än så, nämligen att *halleluja* inte är en jordisk sång och att den sjungs av änglar och människor. Den enda besläktade utläggningen om *halleluja* hos de stora kyrkofäderna finns i en homilie av Gregorius, och det tycks därför i detta fall med större säkerhet röra sig om en parafra. Texten i Gregorius *Homiliae in Ezechielem* I. 9 lyder: *Alleluia [...] Hoc nobis carmen coelestis patriae nuntiare cives eius venerant, qui concorditer clamabant: Gloria in excelsis Deo [...]* (Migne (utg.) 1844–91 76: 885). 'Halleluja [...] Denna det himmelska hemlandets sång hade dess medborgare [änglar] kommit för att förkunna för oss när de enstämmit ropade: Ära åt Gud i höjden [...].' Passagen ingår hos Gregorius i en skildring av vår kommande salighet och det himmelska Jerusalem, och det tycks vara denna kontext som gör att människorna deltar i sången i W. Gregorius *Homiliae in Ezechielem* fanns på Viðeyjarklaustr 1397 och har tidigare använts i den norröna homilien över evangelisterna (Olmer 1902: 22; Hjelde 1990: 160–62, 403). *Homiliae in Ezechielem* framstår som en sannolik inspirationskälla både till denna passage och till översättningen av *hosianna* i det förra citatet: *Græð þú oss* skulle på latin heta *salva nos*, och denna översättning ger Gregorius i *Homiliae in Ezechielem* II. 5 (Migne (utg.) 1844–91 76: 985).¹¹

Utläggningarna om det sanna urspråket har nu fått ge vika för en rent himmelsk vision, men fokus förblir på det språkliga uttrycket. Författaren till tillägget har gått till Gregorius och möjligen till Beda för att formulera sina tankar om språket, men uppfattningen om den universella fonologin kommer inte från dem. Däremot hjälper de honom att uttrycka hur denna fonologi i slutändan leder till ett språk som kan bära oss in i evigheten.

Som framkommit ovan är tankegodset i de tre tilläggen i W enhetligt och sammanhängande, även om de olika kontexter där tilläggen före-

¹⁰ *Etymologiae* 6.19.20; Lindsay (utg.) 1911: 248.

¹¹ Gregorius mer spridda *Homiliae in Evangelia* har använts i *Stjórn* I, men så är inte fallet med *Homiliae in Ezechielem* (Astäs (utg.) 2009: 1306–07).

kommer ger dem delvis olika karaktär. 1–4GT Prol hänvisar indirekt till båda de andra tilläggen, och tillägget i 2GT både belyser och belyses av tillägget i SnE Prol. För att nu återkomma till att orden *fjölgaz* och *villa* förekommer både i tillägget i SnE Prol och i 1–4GT Prol, så tycks orsaken vara den att mångfald och förvirring är två sidor av samma mynt för denne inspirerade grammatiker. I 1–4GT Prol är resonemanget komprimerat: *villurnar fjölguðuz*. I SnE Prol ges hela det kausala förhållandet: *nofnin fjölguðuz* 'namnen/orden blev fler' – och på grund av den bristande förståelse detta medförde uppstod den första villfarelsen.¹² I detta såväl som i de andra fall som granskats binder språkliga drag och/eller tankegoods särskilt samman 1–4GT Prol och tilläggen och ger dem en särställning i kompilationen som helhet. Det faktum att de inte återfinns i W i övrigt talar starkt för att dessa texter har samme upphovsman; om en annan interpolator tagit vid är det svårt att se varför han skulle ge tidigare interpolationer företräde framför annat material.

Flera faktorer visar dessutom att dessa passager inte bara härrör från samma person, utan att denna även är redaktör (men inte nödvändigtvis uppdragsgivare). Passagernas spridning i handskriften talar i sig för detta, liksom att 1–4GT Prol är avfattad för just denna kompilation, då den hänvisar både bakåt till SnE Prol och framåt mot den universella skalan i 2GT och förbuden i 3GT (se nedan). En del av tillägget i 2GT som redan anförts innehåller ytterligare en indikation:

Kallaz nú hvárir við aðra, stafróf ok gammi, ok taka nú hljóðstafir þar sín hljóð ok raddarstafir rödd, málstafir málit [...]

'Nu ropar de till varandra, alfabetet och skalan, och vokalerna (*hljóðstafir*) får nu sitt ljud (*hljóð*) och vokalerna (*raddarstafir*) sin röst (*rödd*), konsonanterna (*málstafir*) språket (*málit*) [...]

Översättningen har redan kommenterats, och det som är av intresse här är att medan *hljóðstafr* förekommer i både 1GT och 2GT återfinns *raddarstafr* bara i 1GT och *málstafr* bara i 2GT (Raschellà (utg.) 1982: 116). Redaktören har just avslutat arbetet med dem båda och när han nu över-

¹² Clunies Ross 1987: 16, 44, 97–137 argumenterar för att Snorri såg de mytologiska kenningarna som bokstavliga snarare än metaforiska utifrån en förkristen världsåskådning som han visserligen såg som felaktig, men för vilken han hade stor sympati (Clunies Ross kallar detta Snorris "animate principle"; för de positiva hållningarna till hedendom i SnE Prol, se även Dronke och Dronke 1977 och Faulkes 1983). I vilken utsträckning denna hållning var medveten, snarare än präglad av encyklopedisk och folkspråklig bokstavlighet mer allmänt, kan måhända diskuteras, men det står åtminstone klart att W-redaktören hade mer fokus på mytologins felaktighet än vad som är fallet i *Eddan* i övrigt.

går från ett tekniskt till ett mer inspirerat register utnyttjar han termer från både 1GT och 2GT för att åstadkomma ett treledat uttryck (om han använt 1GTs term för konsonant, *samhljóðandi*, hade det inte resulterat i en *figura etymologica*). Tillägget är alltså påverkat av det redaktören senast arbetat med. Nedan framkommer att redaktören sannolikt också var skrivare i W (alltså inte redaktör och skrivare i en kompilation som senare kopierats i W).

Denne redaktör och skrivare tycks ha förberett sitt arbete genom att läsa igenom allt material innan han sammanställde kompilationen. Det framkommer genom att 1–4GT Prol som vi har sett har referenser både framåt och bakåt i kompilationen, samtidigt som textens fördelning över sidor och lägg tyder på att han skrev prologen innan han påbörjade avskriften av 1–4GT (prologen är alltså inte insatt efter avslutat arbete; för beskrivning av det aktuella femte lägget, se Johansson 1997a: 26; för referensen framåt i kompilationen se också diskussion nedan och not 14).

Redaktörens intellektuella hållning

Redaktören – i egenskap av författare till 1–4GT Prol – har tillskrivits en ganska hög grad av sofistisering (Sverrir Tómasson 1993a). Detta beror på att prologen upprepade gånger hänvisar till 'nya skaldar' (*ný skáld*) och 'åtskilliga böcker' (*ýmislegar bækur*) eller 'klerkernas böcker' (*klerklegar bækur*) och kontrasterar dessa mot 'de gamla skalderna' (*fornskáld*) och Snorri (se Björn M. Ólsen (utg.) 1884: 152–55). Sverrir Tómasson menar att de nya böckerna troligen inte avser de relativt grundläggande Alexander de Villa Deis *Doctrinale* och Eberhard av Béthunes *Graecismus*, utan snarare Matthias av Vendômes *Ars versificatoria* och Geoffrey av Vinsaufs *Poetria nova*, som är mer relevanta för diktkonsten (Sverrir Tómasson 1993a: 233). W-redaktören kunde rentav ha stiftat viss bekantskap med tidens mest innovativa grammatiker, de så kallade modisterna (Sverrir Tómasson 1993a: 238). Sverrir Tómasson menar vidare att klerkernas böcker möjligen kunde avse hymner, medan det som dessa böcker förbjuder (se citatet nedan) skulle avse en mer allmän ovilja hos kyrkans män att befatta sig med mytologiska berättelser. Ett grundläggande problem med denna tolkning är dock att samma person som skriver om förbud också har valt att ta med Snorris *Edda* i kompilationen, vilket snarare tyder på uppskattning av än ovilja gentemot mytologi.

Kanske är det dock inte nödvändigt att söka utanför W för att finna föremålen för hänvisningarna. De referenser i 1–4GT Prol som granskats

hittills i denna artikel har varit interna i compilationen. Mycket tyder på att det även gäller dem som Sverrir Tómasson omskriver. Passagen om klerkernas böcker och vad som förbjuds i dem är central för denna fråga:

En nú skal lýsa hversu ný skáld ok fræðimenn, ok einkannlega klerkarnir, vilja lofaz láta hversu kveða skal, ok ónýta eigi heldr þat, sem fornir menn hafa framit, utan þat sem klerklegar bækr banna, því at þat er náttúrulegt at menn sé nú smásmuglari sem fræðibækrnar dreifaz nú víðara. (Björn M. Ólsen (utg.) 1884: 153)

’Och nu skall det visas vilken form av diktkonst de nya skalderna och lärda män, och då särskilt klerkerna, vill föreskriva, men [man bör] inte för den sakens skull överge det som de gamle har åstadkommit, sånär som på det som klerkernas böcker förbjuder, eftersom det är naturligt att folk har bättre uskillningsförmåga nu, när läroböckerna har större spridning.’

Vilka är de böcker som nämns här? I Björn M. Ólens utgåva övergår texten här till ett nytt kapitel, men i handskriften fortsätter den utan avbrott:¹³

Láta fróðir klerkar hverjar bækr sem þeir finna at snara till þeirrar þjóðar tungu sem í því landi talaz sem þá eru þeir – eigi at eins hversu tala skal, heldr ok jamvel hversu hverr stafr hljóðar med löngu hljóði eðr skömmu, hørðu eðr línu [...] (Björn M. Ólsen (utg.) 1884: 153–54)

’Lärda klerker låter översätta de böcker de finner till det folks språk som talas i det land där de befinner sig – inte bara [böcker om] hur man skall tala, utan också hur varje bokstav låter, med långt ljud eller kort, betonat/aspirerat eller obetonat/oaspirerat [...]’¹⁴

¹³ Orden *viðara* och *láta* åtskiljs endast av punkt, och *láta* inleds av minuskel: ”viðara. laata” (W s. 83 rad 12).

¹⁴ De sista orden är en parafras från inledningen till *Háttatal*: [...] *en hljóð greinir þat at hafa samstofur langar eða skammar, harðar eða línar* ’och det skiljer olika ljud åt att ha långa eller korta, betonade/aspirerade eller obetonade/oaspirerade stavelser’ (Faulkes (utg.) 1991: 3). *Harðr* och *línr* tycks vara en översättning av *asper* och *lenis*, vilket avser aspiration. Åtminstone i *Háttatal* är det dock något oklart varför aspiration skulle tillmätas en så central roll, och utgivare har därför antagit att det kunde röra sig om betonade och obetonade stavelser (Faulkes (utg.) 1991: 125 s.v. *línr*; så även Gade 1995: 29; denna tolkning kritiseras av Myrvoll 2009: 23 not 15). Bladet där början av *Háttatal* stod har gått förlorat i W (Finnur Jónsson (utg.) 1924: III, 8), men det har i alla händelser stått efter 1–4GT. De parafraaserade orden, såväl som att 1–4GT Prol även i övrigt refererar både framåt och bakåt, tyder på att redaktören har läst igenom hela materialet innan han författade 1–4GT Prol.

Eftersom texten fortlöper utan avbrott torde dessa ord vara tänkta att förstås som en specificering av vari spridningen av läroböcker bestod, snarare än att, som i Björn M. Ólsens utgåva, inleda ett nytt kapitel. Läroböckerna spriddes alltså genom översättning. Det som följer i W är fyra sådana texter – antingen djupt påverkade av latinsk *grammatica* eller översättningar av latinska grammatiska verk – och det är därför mycket troligt att referensen avser dem. Detta stöds också av att övriga referenser i 1–4GT Prol är interna för W. Ytterligare en faktor pekar i samma riktning, nämligen de förbud som omtalas: Vad är egentligen förbjudet i böcker som överhuvud taget kan komma på fråga i detta sammanhang? Det kan knappast vara bruket av mytologiska referenser; några sådana förbud existerade helt enkelt inte. Jonas Wellendorf konstaterar att hållningen till hedendom i SnE Prol är betydligt mindre positiv i W-redaktionen än i de övriga och sinsemellan mer samstämmiga versionerna, och att hedendomen och förlusten av det sanna språket hänger tätt samman i W (Wellendorf under publicering). Detta är utan tvekan en riktig observation, och när de övriga tilläggen av samme redaktör tas i betraktande bekräftas detta ytterligare. Redaktören menar att diktspråket till stor del är grundat på bristande förståelse, men han upprepar likväl hållningen från *Skáldskaparmál* att man skall behålla det gamla, troligen för att ålder i sig är en respektabel kvalitet eller, något annorlunda uttryckt, på grund av de klassiska skaldernas auktoritet (se det första citatet ovan).¹⁵ Han är alltså skeptisk till mytologi såtillvida att han menar att den är grundad på missuppfattningar, men likväl påbjuder han, snarare än förbjuder, bruket av mytologiska referenser av stilistiska skäl.

Det som däremot är förbjudet i texter som redaktören arbetar med är språkliga laster: barbarismer, soloecismer och andra lyten. Språkliga dygder och laster är temat för det mest grundläggande verket om textanalys under medeltiden, åtminstone fram till Alexanders de Villa-Deis *Doctrinale: Donatus Barbarismus*. Detta verk är översatt i 3GT, som förekommer längre fram i W. Trots vissa mera spekulativa strömningar i Frankrike under 1200-talet var och förblev medeltida *grammatica* (studiet av språk och text) överlag normativ. Vad man fick och inte fick göra med språket inpräntades i varje skolpojke, och såväl redaktören som hans potentiella läsare hade säkerligen införlivat skillnaden mellan rätt och fel i

¹⁵ Jämför *Skáldskaparmál: En ekki er at gleyma eða ósanna svá þessar frásagnir at taka ór skáldskapnum fornar kenningar þær er höfuðskáldin hafa sér líka látið* 'men man skall inte glömma eller motbevisa dessa berättelser genom att ta bort de gamla kenningarna, som de klassiska skalderna uppskattade, ur dikterna' (Finnur Jónsson (utg.) 1924: 55; Faulkes (utg.) 1998: 5).

sin syn på språk och litteratur, även om gränsdragningen ofta kan ha varit mer teoretisk än praktisk. Att böckerna kallas *klerklegar* skall här troligen inte förstås som något mer än att de studerades i skolor och på kloster. Dessa *klerklegar bæk* är alltså sannolikt de grammatiska avhandlingar som följer i *W*, och om redaktören har känt till annan grammatisk litteratur är det troligt att också den tillhörde mittfåran i europeiskt tänkande (något som förvisso inte utesluter ett verk som *Poetria nova*; se nedan).

De hållningar som redaktören ger uttryck för i 2GT, att språklig enhet och universalism är gudomlig, är heller inget som utmärker de skolastiska debatterna om språket på kontinenten.¹⁶ Berättelsen om Babel, med sin starka anknytning till *Genesis*, var inte mer specifik för en viss kontext, tid eller strömning än vad Donatus, Priscianus eller Isidorus var, och det är just i sådant centralt material som en isländsk lärd kan förväntas ta utgångspunkt för sina egna tankar kring språket. Här är det betydande att se till en passage i Arno Borsts stora *Der Turmbau von Babel* (1957–63):

Gott schuf den Menschen und gab ihm die Sprache; diese Sprache deckte sich mit den Dingen genau; Gott redete mit Adam hebräisch. Aus Adams Familie erwachsen viele Stämme, die alle ein Volk mit einer Sprache blieben. Erst in Babel wurde durch den frevelhaften Turmbau die Einheit des Menschengeschlechts zerrissen, es entstanden durch Gottes wunderbares Eingreifen 72 Sprachen und 72 Völker, die alle mit der hebräischen Ursprache und Adams Volk verwandt waren und blieben. Von ihnen stammen die "heutigen" Sprachen und Völker unmittelbar ab, noch immer 72 an der Zahl. Bei der Sprachenteilung blieb es bis Pfingsten; seither ist die Differenzierung durch die göttliche Stiftung der Kirche, durch die den Aposteln vom Heiligen Geist geschenkte

¹⁶ Semantiska frågor var viktiga inom den skolastiska debatten, men de var av mer filosofisk och grammatisk än, som här, religiös karaktär. De kunde gälla termers kateoretiska eller synkateoretiska karaktär (huruvida ett ord är meningsbärande i sig själv eller bara i ett sammanhang) (Ashworth 2010), universalier (huruvida en generisk term som 'man' eller 'vithet' har en faktisk referent bortom summan av alla individuella män och vitheter) (Klima 2010; Biard 2010) eller förhållandet mellan syntax och semantik (Rosier-Catach 2010: 209–10). I traditionen efter Pseudo-Dionysius, såväl mystisk som skolastisk (berömda exempel är Meister Eckhart, den anonyma 1300-talsdikten *The Cloud of Unknowing* och Tomas av Aquino), dryftas semantik ur ett religiöst perspektiv, men då med fokus på frågan huruvida vi kan nämna och känna Gud, och inget språk ges företräde (Dyke 2010: 725–28; Williams 2010; Lees 1983). Diskursen kring Babel och språkförbistringen skiljer sig markant från alla dessa intellektuella strömningar.

Kenntnis aller Sprachen überwunden; die drei am Kreuz Christi angebrachten Sprachen, Hebräisch, Griechisch und Latein sind, zugleich als Bibelsprachen, über alle andern Idiome hinausgehoben und geheiligt. In ihnen werden sich die getrennten Völker versammeln, und am Ende der Zeiten werden alle Stämme dem Herrn im Himmel auf hebräisch ihr Halleluja singen. (Borst 1957: 6)

Borst parafraiserar här tidigare forskning för att visa att dess bild av medeltida uppfattningar av folk och språk är alltför enkel, och på över 2000 sidor skildrar han de variationer som har förekommit från forntiden till i dag. I denna artikel är det dock av underordnat intresse hur mycket variation som förekom; viktigare är vad som var de mest centrala och oftast återkommande motiven, och för detta ändamål är Borsts sammanfattning användbar.

På några punkter liknar sammanfattningen framställningen i tilläggen i SnE Prol och 2GT: Urspråket stämde fullständigt överens med tingen. Gud talade hebreiska med Adam. Detta språk användes fram till bygget av Babels torn, då 72 språk och folk skapades.

Två element ur Borsts sammanfattning saknas: Övervinnandet av språkförbistring genom pingstundret och uppfattningen om hebreiska, grekiska och latin som de tre heliga språken. För W-redaktören är det endast hebreiska som intar en särställning inför Gud. Slutligen, då de saliga på hebreiska sjunger *Halleluja* i himlen, är 2GT åter i överensstämmelse med Borsts sammanfattning.

Borst fokuserar på språk och folk och omnämner därför inte irrläroras eller hedendomens uppkomst i detta sammanhang. Det var dock en vanlig uppfattning att även dessa uppstod vid Babel och var kopplade till den språkliga mångfalden, och sådana föreställningar skildras på många ställen i Borsts verk (se Borst 1957–63: 1965 not 255 ”Vielfalt als geschichtliche Verwirrung” och not 256 ”Religion und Vielfalt, verbunden” för referenser).¹⁷

¹⁷ Den språkliga mångfalden som gav upphov till hedendom kunde skildras antingen som många språk eller som synonymi. Den senare tanken återfinns exempelvis hos Augustinus, *De civitate Dei* 4.10: [Iunonis], id est [...] telluris aut terrae; quia et hic aliquas differentias volunt esse atque in ipsa terra aliud Terram, aliud Tellurem, aliud Tellumonem putant, et hos omnes deos habent suis nominibus appellatos, suis officiis distinctos, suis aris sacrisque veneratos. “[Junos], det vill säga jordens (telluris) eller jordens (terrae), eftersom de även här vill se vissa olikheter och menar att i själva jorden Terra är ett, Tellus ett annat och Tellumo ett tredje, och de håller dem alla för gudar som benämns vid sina respektive namn, åtskiljs genom sina ansvarsområden och dyrkas med sina egna altaren och riter”. Augustinus tanke är uppenbarligen att synonymin i sig givit upphov till de olika manifestationerna av jorden. Denna passage är dock inte uttryckligen kopplad till Babels torn.

Det finns alltså inga skäl att förutsätta att redaktören var bekant med tidens skolastiska debatter. En annan tänkbar inspirationskälla ligger dock närmre till hands och antyds av hans intresse för just tornbygget och språkförbistringen.

I norrön litteratur finns det fyra andra hänvisningar till tornet, språkförbistringen och avgudatrons uppkomst. Tre av dem är tämligen kortfattade och återfinns i *Veraldar saga*, Hauksbók och AM 194 8vo (den sistnämnda utan koppling till avgudatro) (Jakob Benediktsson (utg.) 1944: 14, 43; Finnur Jónsson (utg.) 1892–96: 157–58; Kålund (utg.) 1908: 8).¹⁸ Dessa skildringar föranleder inga utläggningar kring förhållandet mellan språk, tro och sanning. Den fjärde skildringen, däremot, är inte bara betydligt fylligare, utan har också stora likheter med det första tillägget i SnE Prol. Det gäller framställningen av tornbygget i *Stjórn I*: den yngsta, mest omfattande och rikast interpolerade delen av den norröna parafrasen av gammaltestamentliga böcker (troligen sammanställd under tidigt 1300-tal) (Astås (utg.) 2009: xix–xx). I två passager som grundas på Genesis 11 och skiljs åt av en lång geografisk exkurs skildras tornbygget i Babel, språkförbistringen och avgudatrons uppkomst (Astås (utg.) 2009: 97–99, 152–55). Här finns exempelvis en redogörelse för Zoroasters liv som påminner om den i W, medan referenser till honom helt saknas i de andra texterna. Orsaken till det nära släktskapet mellan informationen som ges i *Stjórn* och i SnE Prol i W är i detta fall inte svår att fastställa: W-skrivaren tycks också ha medverkat i nedskrivningen av *Stjórn*, inte en, utan två gånger (AM 227 fol och AM 229 fol; Sverrir Tómasson 1993: 228; Johansson 1997a: 70–72; 1997b: 9, 94).¹⁹ Att döma av tilläggen i W torde den ena eller båda dessa nedskrivningar ha föregått skrivandet av W, eller åtminstone hade W-skrivaren ingående bekantat sig med innehållet i *Stjórn*. Här blir det tydligt att skrivare och redaktör var samma person, eftersom den skrivande handen i *Stjórn* och W också är ansvarig för vad som är tillagt.

Av särskilt intresse här är de tolkningar som W-redaktören/-skrivaren har gjort av texten i *Stjórn*. Där ses språkförbistringen inte uttryckligen

¹⁸ Faulkes (1983: 293) påstående att versionen av SnE Prol i W är grundad på *Veraldar saga* är felaktigt (han avser rimligtvis det första tillägget). Förutom att *Veraldar saga* innehåller mycket mindre information skiljer den sig även från SnE Prol ifråga om skälet till tornbygget; folket var enligt *Veraldar saga* rädda för att dränkas av en andra syndafloed, medan SnE Prol har den vanliga förklaringen att de var övermodiga.

¹⁹ Johansson 1997b: 94 påpekar att den koppling Reidar Astås (1987: 516–17, 587 not 403) sett mellan *Stjórn* och Snorris *Edda* i själva verket bara gäller inskotten i W, men utvecklar inte denna observation vidare.

som orsak till religiös villfarelse; det sägs bara att Belus av somliga kallades Beel, av andra Bel, Baal, Baalim, Beelphegor eller Belzebub, alltefter det språk de talade (Astås (utg.) 2009: 154). I tillägget i SnE Prol läser vi däremot, som vi såg ovan: ”och när de offrade till honom kallade de honom Baal. Honom kallar vi Bel. Han hade också många andra namn, och i takt med att namnen mångfaldigades förlorades sanningen tillsammans med dem.” Endast de som talade hebreiska behöll sanningen. I W-redaktörens tolkning av Babelmyten blir språket instrumentellt. Han tycks dessutom ha gjort en liknande tolkning av en annan del av skildringen av språkförbistringen i *Stjórn*, som därmed blev utgångspunkt för hans uppfattning om den universella fonologin:

Petrus Comestor segir at Guð vann enga nýskapaða gjörð í þessu tungnaskipti, þvíat hinu sǫmu raddir ok orð eru af hinu sama efni meðr ǫllum þjóðum, en meðr ymissu kyni skildi hann ok greindi orðanna myndir ok málsháttu. (Astås (utg.) 2009: 99)

’Petrus Comestor säger att Gud inte gav upphov till något nyskapat verk i denna språkförbistring, eftersom samma språkljud och ord är av samma substans hos alla folk, men han åtskilde och delade upp ordens former och uttryckssätt i olika klasser.’

Detta är en något utbroderad översättning av en mening i Comestors *Historia scholastica*:

In hac divisione nichil novi fecit Deus, quia voces eedem sunt apud omnes gentes, sed dicendi modos et formas diversis generibus divisit. (*Historia scholastica. Liber Genesis* 40; Sylwan (utg.) 2005: 76)

’I denna uppdelning [av språken] skapade Gud inget nytt, eftersom språkljuden är desamma hos alla folk, men han fördelade uttryckssätt och uttrycksformer i olika klasser.’

Här föreligger tanken på ett slags gemensam fonologi i källan. Denna observation utvecklas inte vidare i *Historia scholastica* eller *Stjórn*, där syftet torde vara att understryka att skapelsen fullbordades under de sex dagarna och att inget fundamentalt har tillkommit efter det. W-redaktören, med sitt intresse för förhållandet mellan språk och sanning, ser dock implikationer som inte har något med denna dogmatik att göra, och han ser dem i mötet mellan latinsk och norrön fonologi i 2GT. Där börjar delarna, som skildes åt vid Babel, att sättas samman igen. Ingenting tyder

på att en sådan tanke skulle ha föresvävat författaren till 2GT, men för *Stjórn*s skrivare, som dessutom ingående hade studerat det vilseledande och hedniska språket i Snorris *Edda*, öppnar 2GT en dörr mot språklig enhet och gudomlig sanning.

De grundläggande förutsättningarna för tanken om den universella fonologin som ett slags återupplivad hebreiska synes alltså ha varit två: Dels uppfattningen om att inget nytt skapades vid språkförbistringen, dels liknelsen mellan musik och fonologi som den framställs i 2GT, och mer specifikt den ”skala” som är inspirerad av vevlirans hals. Denna uppställning tycks vara ett självständigt påfund av författaren till 2GT (alltså inte W-redaktören).²⁰ Liknelser mellan musik och grammatik var vanliga i grammatisk litteratur och hade ett visst genomslag även i grammatisk terminologi (Raschellà (utg.) 1982: 113–14; se vidare Bent 2010: 52 och referenser där), men det tycks vara en innovation i 2GT att låta detta utmynna i en expanderbar uppställning av fonem/grafem.

Stjórn och 2GT ger förutsättningarna för, men inte nödvändigtvis drivkraften till, att genom universalfonologin återuppliva hebreiskans sanning. I det senare avseendet har *Eddan* troligen varit viktigare. När W-redaktören lägger mer fokus på förhållandet mellan språk och sanning än någon av sina källor, inklusive *Eddan*, är det sannolikt för att det är i honom som alla dessa källor möts; *Stjórn*, *Eddan* och 2GT. Vi såg att han tycks ha läst igenom hela materialet innan han skrev W, och både *Eddan* och 2GT är verk vars struktur endast kan greppas genom ett visst tankearbete, en intern diskussion. W-redaktören har tydligen följt denna impuls, och hans arbete med *Stjórn* har då kommit honom till hjälp i förståelsen av de två andra verken.

Både 2GTs omfattande musikaliska analogi och W-redaktörens universalfonologi tyder på ett relativt obundet förhållningssätt till den grammatiska traditionen. De är vittnen till en medeltid långt borta från skolastikens högborgar, och i detta avseende är de typiska för den norröna litteraturen: De flesta grenar av kunskap är representerade där, men på en ganska grundläggande nivå, och när en forskare inom västnordiska studier ögnar igenom exempelvis *The Cambridge History of Medieval*

²⁰ Scheman av liknande slag hör normalt inte hemma i grammatiska verk, utan snarare i verk av teknisk eller vetenskaplig art, och inte minst i sådana som behandlar musik och musikinstrument (Raschellà (utg.) 1982: 111, 114). Även om de grafiska figurerna saknas i W är det uppenbart att de fanns i den ursprungliga 2GT. 2GT författades troligen under andra halvan av 1200-talet och har en definitiv *terminus ante quem* i den andra handskrift där den förekommer, Codex Upsaliensis, ca 1300–1325 (Raschellà (utg.) 1982: 129; *Ordbog over det norrøne prosasprog. Register* 1989: 469).

Philosophy (Pasnau (utg.) 2010) kommer han sannolikt att känna att han har lång väg hem.

På det mer elementära plan som de norröna källorna representerar finns å andra sidan anmärkningsvärt stort utrymme för kreativitet. Grammatiken sökte sina egna vägar på ett sätt som utifrån ett europeiskt perspektiv med viss rätt kunde kallas naivt ("banale munkebetragtninger" är Finnur Jónssons omdöme om tilläggen i 2GT (Finnur Jónsson (utg.) 1886: xxvi)), men som dikterades av lokala omständigheter och som är av stor vikt för den som söker förstå den norröna lärda kulturen. Särskilt styrkan i den norröna poetiska traditionen gav upphov till förhandlingar mellan latinsk och inhemsk lärdom där ingen av parterna kunde gå oförändrad vidare. Ett verk som Snorris *Edda* hör tydligt till den grammatiska litteraturen och har i det avseendet latinska rötter, men är samtidigt så originellt och så präglad av lokal poesi att det i många avseenden saknar motstycke i europeisk medeltid. Det traditionella och traditionaliserande poetiska språk som är föremål för *Eddans* framställning sätter med all sin dunkelhet och förkristna prägel fokus på hur långt ifrån en ren och enkel sanning språk kan vara. Detsamma kan sägas om norrön diktning generellt. Där är dunkelheten en del av konsten; de otaliga omskrivningarna är det kanske mest påtagliga enskilda stildraget i denna diktning.

W-redaktörens texter speglar en progression i samspelet mellan norrön diktning och det latinska, grammatiska arvet. Först skapas i detta möte ett verk – Snorris *Edda* – som uppnår kanonisk och normativ status, men som också kan uppfattas som ett dunkelhetens och irrlärorens Testamente. Över hundra år senare, i sitt arbete med detta och andra grammatiska verk, befinner sig W-redaktören, munken, i ett spänningsfält mellan poesi och religion: På ena sidan har han ett poetiskt språk präglad av multireferentialitet och därmed förknippad polyteism (Snorris *Edda* och poesi i allmänhet), på andra sidan befinner sig den rena och enkla sanningen, förkroppsligad för honom i det enda sanna språket. Han tycks kunna visa lika stor uppskattning för båda dessa motsatser, var för sitt ändamål: Lögnaktig men vacker poesi i nuet och odelad sanning i evigheten. För honom är det inte nödvändigt att välja.

Det fanns dock andra som kom till en annan slutsats. W-redaktörens position i dåtidens intellektuella meningsutbyten skall nu belysas närmare genom att jämföra hans tankegångar med åsikter som kommer till uttryck hos samtida diktare som huvudsakligen också hörde hemma i de benediktinska miljöerna på norra Island.

Uppfattningar om språket hos samtida diktare

I det följande kommer referenser till det vilseledande, till synes polyteistiska diktspråket hos tre diktare som var samtida med W-redaktören att diskuteras. Peter Foote (1984) och Karl G. Johansson (2009) har tidigare behandlat de aktuella stroforna, och medan några av deras observationer kommer att upprepas här är analysen av retoriken i de citerade stroforna och av språkbruket i dikterna delvis ny.

I två berömda strofer (97 och 98) utdelar den anonyma författaren till dikten *Lilja* (ca 1330–45; se nedan) sin dom över de norröna poetiska omskrivningarna:

Veri kátar nú virða sveitir;
vætti þess, í kvæðis hætti
várkynni, þó at verka þenna
vandak miðr, en þætti standa;
varðar mest at allra orða
undirstaðan sé réttlig fundin,
eigi glögg þó at *Eddu* regla
undan hljóti at víkja stundum.

Sá, er óðinn skal vandan velja,
velr svá mǫrg í kvæði at selja
hulin fornyrðin, at trautt má telja,
tel eg þenna svá skilning dvelja;
vel því at hér má skýr orð skilja,
skili þjóðir minn ljósan vilja,
tal óbreytiligt veitt af vilja,
vil ek at kvæðit heiti *Lilja*. (Chase (utg.) 2007b: 672–75)

’Må männens skaror nu vara glada, jag förväntar mig förlåtelse för att jag utsmyckar denna dikt mindre i poetisk form än vad som kunde anses lämpligt. Det är viktigast att innebörden av alla ord blir funnen [av läsaren/åhöraren], även om *Eddans* dunkla regel [den dunkla innebörd som blir följden av att följa *Eddans* regler] stundom måste ge vika.

Den som skall välja [ord till] en konstfärdig dikt väljer att framföra så många dolda ålderdomligheter i kvädet att de knappt kan räknas. Jag anser att ett sådant val [*þenna* för *þenna kost*] hämmar förståelsen. Eftersom man här kan förstå de klara orden må folk förstå min tydliga vilja – oföränderligt tal, villigt framfört; jag vill att kvädet skall heta *Lilja*.’

Särskilt i den senare strofen har kritiken en skarpare udd än vad som vid första ögonkastet är uppenbart. Den är diktad i *dunhent*, vilket vill säga att den senare hendingen i udda versrader står som *aðalhending* till den första i jämna, och att ordets stam är identisk (*velja* : *velr*, *telja* : *tel* osv.), och den uppvisar dessutom slutrim i schemat aaaa bbbb (Foote 1984: 266). Den osmyckade (*miðr vandaðr*) enkelhetens retorik bärs upp av harmonier som har få motstycken i norrön diktning. Det enda som är enkelt här är semantiken.

På denna punkt följer *Liljas* diktare å andra sidan sin programförklaring till punkt och pricka; dikten innehåller nästan inga omskrivningar. Det är i dag svårt att känna hur radikalt detta brott mot traditionen var. Det var helt enkelt inte så man diktade. Antalet omskrivningar stod vanligtvis i relation till stilnivå; ett ordspråk eller en anonym halvstrof som uppstått till synes spontant i folkdjupet kunde uppvisa sådan semantisk enkelhet. *Lilja* är, å andra sidan, en formfulländad *drápa* – den högsta diktformen – där varje detalj är noga övervägd, inklusive antalet strofer (100; jämför *Den gudomliga komedin* och *Decameron*).

Versmåttet i *Lilja* är inte typiskt för en *drápa*, även om det förekommit tidigare.²¹ Det kallas *brynhent*, och efter *Lilja* stundom *liljulag*, och påminner mycket om *dróttkvætt*, men varje versrad är en versfot längre. En praktisk följd av detta är att det är betydligt lättare att upprätthålla en naturlig ordföljd, och även äldre dikter i *brynhent* är i detta avseende relativt lättillgängliga. Med tanke på programförklaring och praxis i *Lilja* kan valet av versmått knappast vara en slump. De två andra dikter som kommer att granskas nedan är avfattade i samma versmått och sannolikt av samma skäl.

För *Liljas* diktare tycks mytologins förkristna karaktär vara av underordnad vikt; den tjänar framför allt till att ge retorisk färg åt hans förkastande av dunkel semantik (strof 4, 1–4):

Fyrri menn er fræðin kunnu
forn ok klók af heiðnum bókum
slungin, mjúkt af sínum kóngum
sungu lof með danskri tungu. (Chase (utg.) 2007b: 566)

’Män i det förgångna, som tillgodogjort sig invecklad, gammal och djup lärdom från hedniska böcker, sjöng behagligt sina kungars lov på norrönt språk [eg. ’danska’, dåtidens sätt att benämna den nordiska språkgemenskapen].’

²¹ Berömda tidiga exempel är Arnórr jarlaskálds *Magnúsdrápa* (mitten av 1000-talet) och Markús Skeggjasons *Eiríksdrápa* (ca 1104).

Denna halvstrof är problematisk på två plan. För det första är det något oklart vilka *fyrri menn* är. Det tycks som att diktaren vänder kritiken mot dem som använder *Eddan* som poetisk lärobok, och sålunda riktar udden mot sin samtid, men att han uttrycker detta genom att projicera bruket av den tillbaka på de gamla hovskalderna. Detta retoriska grepp kan liknas vid den överväldigande utsmyckningen i hans plädering för enkelhet; trots att han med största sannolikhet vet att *Eddan* är ett relativt nytt verk utnyttjar han dess potential som traditionsbärare till att förklara för sina samtida diktarebröder att de är efter i utvecklingen.²²

I detta sammanhang är det dock viktigare att ordet *heiðnum* inte står i den enda medeltida handskriften där *Lilja* förekommer. Där står det istället *sínum*, alltså 'från sina böcker', inte 'från hedniska böcker'. Ur ett textkritiskt perspektiv framstår *sínum* som sekundärt, eftersom ordet förekommer i nästa versrad och därför enklast förklaras som ett *saute de même au même* (-num, -num). Å andra sidan har utgivaren Martin Chase rätt i att varianten *heiðnum* "seems more like the judgement of a later age", varmed han torde avse de mer intoleranta hållningar som var rådande efter reformationen (Chase (utg.) 2007b: 566).²³ Oavsett om varianten *heiðnum* accepteras eller ej är den underordnad huvudargumentet, som är att semantisk dunkelhet är förlegad (så även Viðar Pálsson 2008: 153). Vilken variant som än är mest ursprunglig framstår det som sannolikt att formuleringen avser *Eddan* (troligen i första hand *Skáldskaparmál*, med eller utan *Litla Skálda*), som är den enda lärobok i traditionell diktning som det refereras till i norrön litteratur.²⁴

Den semantiska klarheten i *Lilja* gäller inte bara kenningar, utan även religiöst bildspråk. Nästan alla metaforer som används är utan vidare begripliga. Som ett exempel kan nämnas när Kristus får odygdens svärd att

²² Jag tvivlar på att diktaren föreställer sig att de gamla skalderna använde böcker, så som det tolkas i den nya utgåvan av skaldedikt (Chase (utg.) 2007b: 566) och av flertalet andra forskare (exempelvis Clunies Ross 2005: 230; Johansson 2009: 14).

²³ Även AM 622 4to (före 1549) har *sínum*. AM 713 4to (ca 1540 eller senare) har *heiðnum*, liksom alla senare handskrifter. Utifrån varianternas kronologi, och eftersom det tycks vara omöjligt att uppställa ett stemma över traderingen av *Lilja*, är Chases påstående om efterreformatörisk redigering värt att tas på allvar (Chase (utg.) 2007b: 556, 566).

²⁴ Tre referenser till *Eddan* granskas i denna artikel. Finnur Jónsson anför ytterligare två ur *rímur* (*Konráðsrímur* 7.5 och *Sturlaugsrímur* 7.2; se Finnur Jónsson 1926–28: 70). Åtminstone i fråga om referenserna i *rímur* är det tänkbart att ingen åtskillnad gjorts mellan *Skáldskaparmál* och *Litla Skálda*, som båda användes flitigt av *ríma*-diktare (Björn K. Þórolfsson 1934: 88–90, 97, 142, 156 not 2, 195). *Skáldskaparmál* åtföljs av *Litla Skálda* i två medeltida handskrifter (Guðrún Nordal 2001: 57–66).

böjas tillbaka in i Djävulens käftar (strof 66.7–8). Det har tidigare i dikten förklarats hur Djävulen fastnar på gudomens krok (strof 60), och odygdens svärd som böjs in i hans käftar ger mening utifrån det, även om det möjligen kan gå mottagaren förbi att här troligen förekommer en referens till Djävulen som förtalaren (διόβολος), så att det är ett förtalets svärd som lämnar hans mun och böjs tillbaka av gudomens kraft (Chase (utg.) 2007b: 637–38).

Den mest otillgängliga referensen är måhända *svá ljósin vátta* 'därom vittnar ljusen' (strof 17.1), där 'ljusen' troligen avser teologer och exegeter (Chase (utg.) 2007b: 583). I övrigt är bildspråket mycket lättillgängligt, som då Maria liknas vid en ros eller genomskinligt glas (strof 25 och 33).

W-redaktören var alltså inte ensam i sin samtid om att uttrycka tankar kring semantisk klarhet. De två skiljer sig dock åt på flera punkter, och då i synnerhet att W-redaktörens enkla och sanna språk till stor del är frikopplat från praxis. Till skillnad från *Lilja*poeten menar han inte att den traditionella stilen, så som den definieras i *Eddan*, skall frångås. Däremot är det värt att notera att både W-redaktören och *Lilja*poeten uttrycker sina tankar kring språklig klarhet och dunkelhet i anknytning till *Eddan*.

Som vi såg tog W-redaktören inte *Eddan* som enda utgångspunkt för sina tankar kring språk och sanning; 2GT och en passage från *Historia scholastica* som är inorporerad i *Stjórn* var viktiga redskap för detta ändamål. Detsamma kan sägas om *Lilja*poeten: Peter Foote har övertygande visat att han hämtat inspiration till sin kritik av det dunkla språket i *Poetria nova* 'den nya poetiken', ett verk som fick ett enormt genomslag som komplement till och delvis ersättare av *Poetria vetus* 'den gamla poetiken', alltså Horatius *Ars poetica* (Foote 1984: 259–68; Friis-Jensen 2007: 300–302). Ifråga om pläderingen för ett klart och enkelt språk föreligger dock en stor skillnad mellan *Lilja* och den passage i *Poetria nova* som berör ämnet; det som i *Poetria nova* är en allmän uppfordran till att uttrycka sig enkelt och anspråkslöst blir i *Lilja* en revolt mot den *Eddans* dunkelhet som diktarna förväntas följa. Att säga att W-redaktören och *Lilja*poeten är påverkade av 2GT, *Stjórn* och *Poetria nova* är bara en del av förklaringen till deras tankar och uttrycksformer. Den gemensamma nämnaren för dem båda – studiet av *Eddan* – tycks ha lett till ett fokus på semantik som fick dessa munkar att genomsöka sina lärda gömmor efter förklaringar och argument att använda i mötet med Snorris verk.

I *Gudmundardrápa* 78 av Árni Jónsson, abbot på Munka-Þverá

(död ca 1379; se Páll Eggert Ólason 1948: 52) uttrycks tankar som liknar dem i *Lilja*:

Yfirmeisturum mun *Eddu* listar
allstirður sjá hróður virðaz
þeim er vilja svá grafa ok geyma
grein klókasta fræðibóka;
lofi heilagra líz mér hæfa
ljós ritninga sætra vitni,
en kenningar auka mǫnnum
engan styrk en²⁵ fagnað myrkva²⁶. (A II: 429; B II: 461)

’Eddakonstens främsta mästare, som således önskar begrava och gömma de djupsinnigaste läroböckernas klokskap, torde finna denna dikt särdeles osmidig. De ljuva vittnesbördernas skrifters ljus tycks mig passa de heligas lov, medan kenningar inte ger människor något stöd, utan förmörkar glädjen.’²⁷

Eddans genomslag visar sig här inte bara i det uttryckliga omnämmandet, utan även i att ordet *kenningar* används i betydelsen ’poetisk omskrivning’, snarare än i dess vanliga betydelse i religiösa sammanhang, nämligen ’lära, lärosats’. Liksom i *Lilja* förekommer omnämmandet av *Eddan* mot slutet av dikten, och det torde inte vara en slump; *Guðmundardrápa* tycks vara direkt påverkad av *Lilja*. (Det är troligt att *Guðmundardrápa* är den yngsta av de tre dikter som behandlas här.)²⁸

De tankar som uttrycks påminner om dem i *Lilja*, men i praxis fördunklar Árne sitt budskap betydligt mer. Han använder en del traditionella kenningar, såsom exempelvis *bringa breytir* ’ringarnas kastare [givmild man]’ (strof 17.5), som kunde ha använts om vilken furste som helst, men också en del specifikt kristna kenningar, som *vélýrir* ’svекförstörare [rättskaffens man]’ (strof 14.2), *þols neitari* ’syndens förnekare [dygdig man]’ (strof 50.3). Kenningarna är dock överlag lättbegripliga och kräver inte mytologisk kunskap. Det mest påtagliga undantaget från detta är kenningen *Íma hljóð* ’jättens tal [guld]’ (strof 22.6).

²⁵ Emendation. Handskrifterna har ”nie”; ”er”; ”at” (AII: 429).

²⁶ Emendation. Handskrifterna har ”myrkra”; ”myrknar” (A II: 429).

²⁷ Den sista frasen är grundad på emenderad text. Det torde i alla händelser vara så att mörker här förknippas med kenningar.

²⁸ Eftersom Árne dog ca 1379 är det sannolikt att hans *floruit* var efter 1345, då *Guðmundarkvæði* diktades. Det tydligaste exemplet på påverkan från *Lilja*, förutom själva referensen till språklig klarhet och *Eddan* (märk även formuleringarna *fróðir menn* [...] *bókum* och *klókasta fræðibóka* i de här citerade stroferna), är orden *stuðla skorðum*, som avslutar *Lilja* 2.6, medan *stuðlum skorðud* står i samma position i *Guðmundardrápa* 3.6.

En annan typ av dunkelhet ser Árni uppenbarligen som önskvärd, nämligen religiöst bildspråk. Detta kan formellt sammanfalla med kenningar, som i *Péturs knorr*, *Pétri báttr* 'Petrus båt [kyrkan]' (strof 4.4; 26. 5), men stundom saknar det helt motsvarighet i traditionellt diktspråk, som då biskop Guðmundr kallas en fyrkantig ädelsten som med sina dygder pryder skapelsen (strof 43.1–4).²⁹ Vid flera tillfällen väljer Árni att ge förklaringar till det religiösa bildspråket. Han använder då *glósa* både som verb och substantiv: 'förklara' och 'förklaring?' (strof 26.6; 35.1; 36.7; 43.4). Hans praxis bär tydlig prägel av den exegetiska traditionen. Han tycks uppfatta den traditionaliserande och den exegetiska diskursen som så väsensskilda att han inte ser någon principiell likhet mellan deras omskrivningar. Det är alltså i grund och botten inte så mycket omskrivningar han kritiserar som i vilken mån de är grundade i sanning. I strofen ovan kontrasterar han hagiografins ljus mot kenningarnas mörker – i det ena fallet är bildspråket avsett att väcka associationer till det sanna, i det andra leder det bara till förvirring. Tro och semantik är här oskiljaktigt sammanlänkade.

*Guðmundarkvæði*³⁰ kan dateras exakt till 1345³¹ och är troligen ett fåtal år yngre än *Lilja*, som torde vara den äldsta av de tre dikter som diskuteras här.³² *Guðmundarkvæði* är diktad av abbot Arngrímr Brandsson av Þingeyrar, som uttrycker sitt förhållande till *Eddan* med

²⁹ Att ädelstenen är fyrkantig anspelar på Guðmundrs fulländning; jämför Augustinus ordlek i hans predikan *In natali Quadrati martyris* 3 (Migne (utg.) 1844–91 46: 883): *Nomine perfectus martyr Quadratus? Quid quadrato perfectius? Paria sunt latera, undique aequalis est forma.* 'Är inte Quadratus en fulländad martyr? Vad är mer fulländat än en fyrkant (*quadratus*)? Sidorna är lika långa, överallt är formen jämn.'

³⁰ Även om det inte framgår av namnet är också denna dikt en *drápa* (stef i strof 22, 26, 30, 34, 38, 42).

³¹ I strof 49.1–4 sägs det ha gått 108 år sedan Guðmundr dog (1237).

³² Se Schottmann 1973: 248. Åtskilliga gemensamma formuleringar visar att den ena av dikterna måste ha påverkat den andra. Schottmann pekar på att flera av dessa passar i en beskrivning av Gud, men inte av Guðmundr. Särskilt slående är formuleringen *sóttir gredir allra átta/uppi ok niðri ok þar í miðju* 'du helar alla släkters sjukdomar/uppe och nere och däremellan (om Guðmundr)' (*Guðmundarkvæði* 59.1–2). Den senare versraden återfinns i *senn verandi úti ok inni/uppi och niðri ok þar í miðju* 'som samtidigt är inne ok ute/uppe och nere och däremellan (om Gud)' (*Lilja* 1.5–6). Det sjukliga människosläktet befolkar inte hela universum, men Gud är överallt. När den används om Guðmundr ger formuleringen *uppi och niðri ok þar í miðju* mening som litterärt lån, men framstår som märklig som originalkomposition. Detsamma kan sägas om *Guðmundarkvæði* 56 och *Lilja* 51.7. I *Guðmundarkvæði* 56 tvingas själva naturen och hela skapelsen att böja sig för Guðmundrs vilja; versrad 56.7 *skepnan öll verðr skyld at halda* är en lätt parafras av *Lilja* 51.7 *skepnan öll er skyld at falla*, där hela skapelsen faller på knä för Gud. *Lilja* torde alltså vara äldre än *Guðmundarkvæði*, men inte mycket; förutom språket är åtskilliga av de religiösa referenserna nya för 1300-talet (Chase (utg.) 2007b: 555).

ett ömjukhetstpos (*Guðmundarkvæði* 2; om Arngrímr se Johansson 2007: 86):

Rædda ek lítt við reglur *Eddu*
 ráðin mín, ok kvað ek sem bráðast
 vísur þær, er vil ek ei hrósa,
 verkinn erat sjá mjúkr í kverkum;
 stirða hefir ek ár til orða,
 ekki má af slíku þekkjaz,
 arnar leir hefik yðr at færa,
 emka ek fróðr hjá skáldum góðum. (A II: 348–49; B II: 372)

’Jag utformade knappast mina överväganden i enlighet med *Eddans* regler, och jag framförde som hastigast dessa strofer, som jag inte vill lovorda: Denna dikt ligger inte mjukt i strupen. Jag har en stel ordens åra [tunga], man blir inte omtyckt av sådant. Jag har bara örnlera [dålig dikt] att erbjuda er. Jag är okunnig bland goda skalder.’

Här är Arngrímrs retorik lika elegant som *Lilja*poetens: I *Guðmundarkvæði*, till skillnad från *Lilja*, används en del kenningar, men de är alla relativt enkla. Endast en kenning kräver mytologisk kunskap, nämligen kenningen *arnar leirr* i denna strof. Denna kenning har sin bakgrund i *Skáldskaparmál*, där det berättas att Óðinn i örnform, med skaldemjödets i magen, lät en del av detta komma ut bakvägen och att denna andel tillföll de usla skalderna (Faulkes (utg.) 1998: 5). Kenningen är bara skenbart traditionell; allt tyder på att Snorri lagt till denna del av berättelsen (se Frank 1981), och i *Sturlunga saga* används samma kenning för att håna Snorri, dess upphovsman.³³ Även i *Guðmundarkvæði* är kenningen uppenbart avsedd som en referens till *Skáldskaparmál*, och budskapet är nog så klart: Om Arngrímr hade velat följa *Eddans* föreskrifter hade han kunnat det. Arngrímr nöjer sig med att antyda sina omfattande kunskaper inom den moderna, traditionaliserande diktningen, bara för att saktmodigt beklaga sin otillräcklighet. Hans ödmjukhet inför Gud var säkert uppriktig, men gentemot samtidens diktare var den åtminstone delvis falsk. Liksom i *Lilja* och *Guðmundardrápa* rör det sig här om ett aktivt avståndstagande, även om det är klätt i ödmjukhetens retorik.

I likhet med *Guðmundardrápa* är det i *Guðmundarkvæði* kenningar-

³³ Då strofen återfinns både i AM 122 a fol (Króksfjarðarbók) och i pappershandskrifter som härstammar från AM 122 b fol (Reykjarfjarðarbók) är den troligen ursprunglig i sagan (*Skáldund* (utg.) 1906–11: xxxvi–xxxvii, xli–xlii, 340–41).

nas dunkelhet som ses som problematisk, inte kristet bildspråk; Arngrímr använder det latinska adverbet *allegorice* när han förtydligar att ett berg, som han senare specificerar som Libanus, betyder både de dygdiga klarhet och kyrkan, och att cedern (som växer på Libanus sluttningar, får man anta) är Guðmundr (strof 46). I detta fall upplevs omskrivningarna uppenbarligen som en tillgång snarare än ett hinder.

Dessa diktares strävan mot relativ semantisk enkelhet var inte helt ny, även om deras uttryckliga ställningstagande var det. Under första halvan av 1000-talet stod Sighvatr för en tämligen klar stil, och dikten *Geisli*, komponerad av prästen Einarr Skúlason 1153, är på ett retoriskt plan lik *Guðmundarkvæði*.³⁴ *Geisli* är diktad med ett förhållandevis enkelt språk och med ett fåtal enkla mytologiska kenningar, varav de mest iögonenfallande är *hvitings Horn* 'dryckeshornets Horn (Freyja) [kvinna]' (strof 37) och *hjalm-Nirðingar* 'hjalm-Nirðingar (avledning av Njörðr) [krigare]' (strof 55). Helt avvikande är dock kenningen *gylðis kindar gómsparri* 'varens avkommas [varens] gomspärr [svärd]' (strof 48).³⁵ Denna kenning har ingen metaforisk grund utan kräver ingående kunskap om de mytologiska berättelserna och/eller om traditionellt skaldespråk.³⁶ Liksom Arngrímr med sitt bruk av *arnar leirr* markerar Einarr här sin kunskap, så att den enkla stilen inte skall få åhöraren att tvivla på diktares förmåga. Dessa markeringar säger mycket om hur hög status den traditionella, "dunkla" stilen hade, både på 1100- och på 1300-talet.³⁷

³⁴ Om Einarr som präst och om datum för kompositionen av *Geisli*, se Chase (utg.) 2005: 9–10 och Chase (utg.) 2007a: 5.

³⁵ Kenningen är identisk i de två medeltida handskrifterna (Bergsbók och Flateyjarbók) och hör med all sannolikhet hemma i den ursprungliga kompositionen (Chase (utg.) 2007a: 46; A I: 468).

³⁶ Kenningen *Fennis varra sparri* 'Fenrirs läppars spärr [svärd]' förekommer i en strof tillskriven Eyvindr skáldaspillir (A I: 72).

³⁷ Läsaren kunde i detta sammanhang förvänta sig en diskussion av studierna av de Vries 1934 och Fidjestøl 1993. Båda forskare har funnit en statistisk nedgång av mytologiska referenser i perioden från kristnandet till sent 1100-tal (Fidjestøl ser ingen uppgång förrän på Snorris tid). Resultaten är dock inte nödvändigtvis så lätta att tolka som det framstår hos de Vries och Fidjestøl, särskilt i fråga om 1100-talet. Fidjestøl har exempelvis uteslutit Einarr Skúlasons *Øxarflokkur* ur undersökningen, och den ovan nämnda kenningen i *Geisli* är betydligt viktigare än vad som framkommer med en statistisk metod. För utvecklingen under 1100-talet är andra metoder sannolikt att föredra. Margaret Cormacks (2003) hypotes om kyrklig skepsis mot diktning i allmänhet och mytologi i synnerhet förtjänar här ett omnämnande, men både europeisk och norrön litteratur ger rikliga exempel på motsatsen. Hennes hypotes framstår därför som något tentativ, men frågan är alltför omfattande för att behandlas här.

Redaktören i sin samtid

Det är påtagligt att de hållningar till språk och semantik som kommer till uttryck hos W-redaktören och de tre diktarna i hög grad är präglade av lokala omständigheter. De tycks ha funnit inspiration i några av tidens mest spridda verk (*Poetria nova* och *Historia scholastica* via *Stjórn*), men det var inte nya strömningar inom latinsk eller exempelvis fransk litteratur som var det främsta incitamentet till deras tankar kring språk. Snarare var det den inhemska diktningens starka position och dess omskrivande karaktär, särskilt som denna diktning beskrivs i *Eddan*, som i dessa munker mötte fromhet och latinsk lärdom. De utläggningar som granskats här är en frukt av det mötet. W-redaktörens förklaring av språklig och epistemisk förvirring, så som den representeras i tillägget i SnE Prol, är tydligen föranledd av det omskrivande poetiska språket i allmänhet och av hur detta och den bakomliggande polyteismen beskrivs i *Eddan* i synnerhet. Dessa presenteras följaktligen som produkter av språkförbistringen vid Babel och de irrläror som följde av detta. Babelmyten och uppfattningen om hebreiskan som det sanna språket var allmänuropeiskt tankegods, men användningen av dessa motiv är dikterad av det kulturella klimatet på 1300-talets Island. Som jag redan understrukit är detta typiskt för norrön litteratur. Nytänkande eller avvikande drag beror normalt inte på kännedom om skolastiska debatter eller ovanliga verk. Det man hade tillgång till tycks ha varit en lärd, paneuropeisk kärnlitteratur. Den nyskapande dynamiken uppstod istället när denna grundläggande litteratur mötte den starka norröna texttraditionen (muntlig såväl som skriftlig), och detta gäller i all synnerhet mötet med norrön poesi.

Även de tre diktarna reagerade mot de lokala omständigheter som utgjordes av den genomgående omskrivande norröna diktkonsten och *Eddans* stora popularitet. En formulering i den ovan citerade strof 97 i *Lilja* visar vilken ställning *Eddan* hade kommit att tillskrivas bland isländska diktare: *þó at Eddu regla undan hljóti at vika stundum* 'även om *Eddans* regel stundom måste ge vika'. Här tycks diktaren alludera till några berömda ord ur förordet till Gregorius den stores *Moralia in Iob*: [...] *quia indignum vehementer existimo, ut verba caelestis oraculi restringam sub regulis Donati* (Migne (utg.) 1844–91 75: 516) 'för jag anser det vara särdeles ovärdigt om jag skulle fjättra det himmelska oraklets ord under Donatus regler'. Det enda metriska tvånget på ordet *regla* ligger i den ofulländade hendingen till *glögg*. Det huvudsakliga skälet till valet av *regla* synes därför vara att understryka parallellen mellan *Eddu*

regla och *regulae Donati* (*Eddu regla* skall troligen uppfattas som en referens till ett känt *dictum* av Gregorius, snarare än till ett specifikt textställe i *Moralia*).³⁸ Avsiktligt eller inte; i sin kritik av *Eddan* har *Liljas* diktare gjort den jämbördig med Donatus *Barbarismus!*

Det finns åtskilligt som skiljer W-redaktören och de tre diktarna åt, särskilt ifråga om praktisk tillämpning. W-redaktören företräder i praktiken ett slags *status quo*, där man bör fortsätta att dikta ungefär så som man tidigare har gjort, och hans tankar om språket gäller inte så mycket klarhet i uttrycket som den essentiella kopplingen mellan språk och ting. Hos diktarna är förhållandet det omvända; problemet ligger i att poetiska omskrivningar fördunklar budskapet, men språkets essentiella riktighet behandlas inte.

Den implicita referensen till Donatus är talande för vad som är den mest grundläggande skillnaden mellan W-redaktören och diktarna. Donatus auktoritet kunde ifrågasättas angående bibeltext och andlig diktning, men det skulle knappast ha fallit Gregorius eller någon annan in att betvivla den när det gäller världslig diktning, som till stor del är det som behandlas i W. Det de tre diktarna söker förmedla, däremot, är just religiös sanning, och det är för detta ändamål de finner *Eddans* regler opassande.³⁹

Trots dessa grundläggande skillnader är det tydligt att W-redaktören och de tre diktarna också hade mycket gemensamt. W-redaktörens utläggning om hur språklig och därav avhängig religiös förvirring uppstod bygger på framställningen som redan förelåg i SnE Prol, och är uppenbarligen föranledd av innehållet i *Eddan* i stort. *Eddan* var ett verk som det var nödvändigt att förhålla sig till, och även om dess normer bjöd på problem kunde de inte utan vidare förkastas. W-redaktören undlät att göra så, och när diktarna valde att ta avstånd från *Eddan* gjorde de detta

³⁸ *Moralia* tycks, till skillnad från delar av *Homiliae* och *Dialogi*, inte ha blivit översatt till norrönt. Utdrag av *Moralia* finns i AM 671 4to (1300-tal) och verket har funnits vid biskopssätet på Hólar (Wolf 2001: 269). Passagen i fråga var välkänd och citeras av exempelvis Gratianus (*Decretum* 1, *Distinctio* 38) och 2 gånger av Abelard (*Theologia christiana* 3,126; 4,77; ytterligare exempel kan erhållas genom sökning på orden *sub regulis Donati* i databaserna *Patrologia latina* och *Library of Latin Texts*; se även diskussionen i Foote 1984: 266). *Moralia* nämns vid namn i *Gregorius saga*: *Síðan gørdi Gregorius bók þá, er menn kalla Moralia Iob, ok skýrði í hálva fjórða tigi bóka öll tákn, þau er hann þóttisk finna at fólgin væri í bók Iobs.* (Unger (utg.) 1877 I: 386. Ytterligare verk av Gregorius nämns på s. 390). *Liljas* referens till den store kyrkofadern skulle ha varit förvånande i 1200-talets poetiska interaktion mellan hövdingar och kyrkans män, men med tanke på att den tilltänkta publiken sannolikt var diktarens ordensbröder är den knappast uppseendeväckande.

³⁹ Mats Malm har diskuterat möjligheten att en uppfattning om ornamentalt språkbruk som omanligt kan ligga bakom dessa diktares hållningar. Han ser dock inga tecken på medeltida uppfattningar av det slaget om skaldernas språk (Malm 2007: 312–15).

under häftigt retoriskt gestikulerande. Dessutom var det endast *Lilja*-poeten som i praktiken tog steget fullt ut. I senare religiös diktning var det dock flera som följde denna väg (Foote 1984: 268–69).

Att dessa tankar kring språk och referentialitet utformades i förhållande till *Eddan* är talande inte bara vad gäller *Eddans* status, utan indikerar också att ett personligt meningsutbyte om poesi ägt rum bland munkar på norra Island (jfr Johansson 2009: 42). Klostren på Þingeyrar och Munka-Þverá tillhörde båda benediktinerorden, och en person som Bergr Sokkason visar att en munk på Þingeyrar kunde bli prior och senare abbot på Munka-Þverá (Johansson 2007: 85; allmänt om den nordländska "benediktinerskolan" Sverrir Tómasson 1993b). Allt tyder på att W skrevs på Þingeyrar, där Arngrímr Brandsson var abbot, och Árni Jónsson var abbot på Munka-Þverá. W-redaktören, Arngrímr och Árni var troligen personligen bekanta, och det synes högst sannolikt att även *Liljas* diktare kommit i kontakt med åtminstone någon av dem.⁴⁰ Alla fyra (eller möjligen tre, om exempelvis Arngrímr är W-redaktören)⁴¹ levde på samma tid, och diskussionen kring *Eddan*, språk och diktning torde till stor del ha ägt rum i muntlig form.

Vid inget annat tillfälle i det medeltida Islands historia är det möjligt

⁴⁰ De tidigaste attributionerna av *Lilja* är från andra halvan av 1500-talet och omnämner poeten som *bróðir Eysteinn*. På 1600-talet omnämns han både som munk vid Þykkvabær på södra Island (augustin) och som fransiskan från Nídaros (Chase (utg.) 2007b: 554). Ingenstans kopplas han till norra Island, men källorna är så bristfälliga att det enda som kan sägas med relativ säkerhet är att han var en munk som kanske hette Eysteinn. Indicierna för att han på något sätt deltagit i den nordisländska debatten är, å andra sidan, starka.

⁴¹ W-redaktörens/-skrivarens identitet är okänd. Ett namn som föreslagits är Bergr Sokkason (munk på Þingeyrar 1317–22, prior på Munka-Þverá 1322–25, abbot på Munka-Þverá 1325–34 och 1345–50) (Sverrir Tómasson 1993: 227–28; Johansson 2007: 85). Berg var dock troligen för tidigt vid Þingeyrar för att kunna vara redaktören, förutsatt att W inte hellre skall placeras på Munka-Þverá. Två Árni har föreslagits som upphovsmän till den näst sista strof som citeras i W-redaktionen av *Ókennd heiti* (och bara där) och som där tillskrivs *bróðir Árni*, nämligen vår Árni Jónsson och Árni Lárentíusson, munk på Þingeyrar från 1317 (se Johansson 1997a: 17–18; idem 2007: 87–88; för strofen se FJ 1924: 112; A II: 430). Árni Lárentíusson sägs i *Lárentíus saga* vara *hinn besti klerker ok versifíicator* 'en utmärkt klerk och poet' (se Johansson 1997a: 17–18, 222–23). Denna beskrivning skulle passa mycket väl på den *bróðir Árni* som nämns i W; strofen är komponerad i *in mínni alhenda*, alltså med två rimpär i varje versrad (jämför *Háttatal* 43; Faulkes (utg.) 2005: 21). Denna krävande form är extremt ovanlig, men återfinns i en strof i 4GT som tycks vara komponerad av författaren till denna avhandling. Strofen i 4GT och strofen som tillskrivs *bróðir Árni* är de enda två hela stroforna i detta versmått förutom strof 43 i *Háttatal* (för förekomster av *alhent*, se Faulkes (utg.) 2005: 80; om strofen i 4GT, se Björn M. Ólsen (utg.) 1884: lxxv–lxxvi, 124, 247–52). Då referensen till *bróðir Árni* står i tredje person är det måhända inte sannolikt att han är redaktören, men däremot kan denna gode *versifíicator* tänkas vara författare till 4GT – och möjligen kan han ha varit Lárentíusson.

att så tydligt urskilja en grupp av individer som deltog i en gemensam debatt om språk och semantik. Liknande grupper måste ha funnits även tidigare och då, liksom i detta fall, torde debatten ha varit kopplad till den inhemska diktningen. De grammatiska avhandlingarna, Snorris *Edda* och den *Poetiska Eddan* framstår alla som frukter av en sådan diskussion, och det gäller även sammanställningen av material i de handskrifter som innehåller dessa verk: I 1–4GT och Snorris *Edda* finns uttryckliga diskussioner om språk, medan den *Poetiska Eddan* och grammatiska handskrifter generellt är kompillerade med tematisk och stilistisk omsorg (för den *Poetiska Eddan* se Klingenberg 1974: 37–41; Vésteinn Ólason 2010; för grammatiska handskrifter se Guðrún Nordal 2001: 41–72). Dikter av exempelvis Røgnvaldr jarl och Einarr Skúlason antyder att liknande diskussioner fördes även på 1100-talet, både på Orkney och Island.⁴² Det som är nytt hos eddakritikerna är att de ifrågasätter det traditionella diktspråkets fundament. I tidigare diktarmiljöer var stilen i fokus, inte semantiken. På 1200-talet var de främsta deltagarna i debatten om språk och diktning världsliga hövdingar – Snorri och hans brorson Óláfr – medan denna debatt vid mitten av 1300-talet ägde rum bland munkar. De satte innerlighet över tradition, och när de briljerade gjorde de det snarare i metriken än genom att konstruera invecklade kenningar som krävde ”gammal” kunskap. Denna utveckling skall inte förstås så mycket kronologiskt – *Eddans* arv gick inte förlorat, men förvaltades alltmer av *ríma*-diktarna (Björn K. Þórólfsson 1934: 88–90, 142; Foote 1984: 268–70; Johansson 2009: 41) – som att de främsta poeterna vid 1300-talets mitt befann sig vid klostren och att det täta intellektuella samarbetet mellan stormän, präster och munkar nu hade upphört. Kyrkans män tillhörde nu endast kyrkan och hade inga skäl att anpassa sina konstprodukter efter världsliga önskemål.

Utgåvor

A I–II, B I–II = Finnur Jónsson (utg. 1912–15): *Den norsk-islandske skjaldedigtning*. A: *Tekst efter håndskrifterne*. B: *Rettet tekst*, Rosenkilde og Bagger, København.

Astås, R. (utg. 2009): *Stjórn. Text etter håndskriftene I–II*, Riksarkivet, Oslo.

Björn M. Ólsen (utg. 1884): *Den tredje og fjerde grammatiske avhandling i Snor-*

⁴² Røgnvaldrs *Háttalykill* avhandlar främst metrik, men även i viss mån diktation. Einarr Skúlasons *Øxarflokkur* utgör ett slags uppvisning i mytologisk diktation där skalden briljerar genom att visa på hur många sätt man kan säga ’guld’ genom referenser till Freyja.

- res Edda tilligemed de grammatiske avhandlingers prolog og to andre tillæg, Samfundet til udgivelse af gammel nordisk litteratur, København.
- Chase, M. (utg. 2005): *Einar Skúlason's Geisli. A Critical edition*, University of Toronto Press, Toronto.
- (utg. 2007a): *Geisli*. M. Clunies Ross m.fl. (utg.), *Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages VII, Poetry on Christian Subjects I–II*, Brepols, Turnhout, s. 5–65.
- (utg. 2007b): *Lilja*. M. Clunies Ross m.fl. (utg.), *Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages VII, Poetry on Christian Subjects I–II*, Brepols, Turnhout, s. 554–677.
- Faulkes, A. (utg. 1991): *Snorri Sturluson*. Edda. Háttatal, Viking Society for Northern Research, London.
- (utg. 1998): *Snorri Sturluson*. Edda. Skáldskaparmál, Viking Society for Northern Research, London.
- (utg. 2005): *Snorri Sturluson*. Edda. Prologue and Gylfaginning, Viking Society for Northern Research, London.
- Finnur Jónsson (utg. 1892–96): *Hauksbók udgiven efter de arnamagnæanske håndskrifter no. 371, 544 og 675, 4° samt forskellige papirhåndskrifter*, Det kongelige nordiske oldskrift-selskab, København.
- (utg. 1886): *Den første og anden grammatiske afhandling i Snorres Edda*, Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur, København.
- (utg. 1924): *Edda Snorra Sturlusonar. Codex Wormianus. AM 242, fol.*, Gyldendalske boghandel, København och Kristiania.
- Guðbrandur Vigfússon m.fl. (utg. 1858–78): *Biskupa sögur I–II*, Hið íslenska bókmenntafélag, Kaupmannahöfn.
- Hurst, D. (utg. 1955): *Bedae Venerabilis Homeliarum Evangelii libri II*. Corpus Christianorum. Series latina CXXII, Typographi Brepols, Turnholti.
- Jakob Benediktsson (utg. 1944): *Veraldar saga*, Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur, København.
- Jón Sigurðson m.fl. (utg. 1848–80): *Edda Snorra Sturlusonar. Edda Snorronis Sturlæi I–III*, Sumptibus legati Arnamagnæani, Hafnæ.
- Kålund, K. (utg. 1906–11): *Sturlunga saga efter membranen Króksfjarðarbók udfyldt efter Reykjarfjarðarbók*, Gyldendalske boghandel, København.
- (utg. 1908): *Alfræði íslensk. Íslandsk encyklopædisk litteratur I. Cod. Mbr. AM. 198, 8vo*, Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur, København.
- Lindsay, W. M. (utg. 1911), *Isidori Hispalensis episcopi Etymologiarvm sive Originvm libri XX I–II*, E Typographeo Clarendoniano, Oxonii.
- Migne, J.-P. (utg. 1844–91): *Patrologia latina 1–221*, Paris.
- Raschellà, F. D. (utg. 1982): *The So-Called Second Grammatical Treatise. An Orthographic Pattern of Late Thirteenth-Century Icelandic. Edition, Translation and Commentary*, Felice Le Monnier, Firenze.
- Sylwan, A. (utg. 2005): *Petri Comestoris Scholastica historia. Liber Genesis*, Brepols, Turnhout.
- Unger, C. R. (utg. 1877): *Heilagra manna sögur. Fortællinger og legender om helige mænd og kvinder. Efter gamle haandskrifter I–II*, B. M. Bentzen, Christiania.

Litteratur

- Ashworth, E. J. (2010): "Terminist Logic". R. Pasnau (utg.), *The Cambridge History of Medieval Philosophy* I–II, Cambridge University Press, Cambridge, s. 146–58.
- Astås, R. (1987): *Et bibelverk fra middelalderen. Studier i Stjórn* I–II, Novus, Oslo.
- Bent, M. (2010): "Grammar and Rhetoric in Late Medieval Polyphony. Modern Metaphor or Old Simile?". M. Carruthers (utg.), *Rhetoric beyond Words. Delight and Persuasion in the Arts of the Middle Ages*, Cambridge University Press, Cambridge, s. 52–71.
- Biard, J. (2010): "Nominalism in the Later Middle Ages". R. Pasnau (utg.), *The Cambridge History of Medieval Philosophy* I–II, Cambridge University Press, Cambridge, s. 661–73.
- Björn K. Þórólfsson (1934): *Rímur fyrir 1600*, S. L. Möller, Kaupmannahöfn.
- Borst, A. (1957–63): *Der Turmbau von Babel. Geschichte der Meinungen über Ursprung und Vielfalt der Sprachen und Völker* I–IV, Anton Hiersemann, Stuttgart.
- Cleasby, R., G. Vigfusson, W. A. Craigie (1957): *An Icelandic-English Dictionary*, Clarendon Press, Oxford.
- Clunies Ross, M. (1987): *Skáldskaparmál. Snorri Sturluson's ars poetica and Medieval Theories of Language*, Odense University Press, Odense.
- (2005): *A History of Old Norse Poetry and Poetics*, D. S. Brewer, Cambridge.
- Cormack, M. (2003): "Poetry, Paganism and the Sagas of Icelandic Bishops". Svanhildur Óskarsdóttir och Anna Guðmundsdóttir (utg.), *Til heiðurs og hugbótar. Greinar um trúarkveðskap fyrri alda*, Snorrastofa, Reykholt, s. 33–51.
- Dronke, U. och P. Dronke (1977): "The Prologue of the Prose Edda: Explorations of a Latin Background". E. G. Pétursson och J. Kristjánsson (utg.), *Sjötíu ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni*, Stofnun Árna Magnússonar, Reykjavík, s. 153–76.
- Van Dyke, C. (2010): "Mysticism". R. Pasnau (utg.), *The Cambridge History of Medieval Philosophy* I–II, Cambridge University Press, Cambridge, s. 720–34.
- Faulkes, A. (1983): "Pagan Sympathy: Attitudes to Heathendom in the Prologue to *Snorra Edda*". R. J. Glendinning och H. Bessason (utg.), *Edda. A Collection of Essays*, University of Manitoba Press, Winnipeg, s. 283–314.
- Fidjestøl, Bjarne (1993): "Pagan Beliefs and Christian Impact: The Contribution of Skaldic Studies". A. Faulkes och R. Perkins (utg.), *Viking Revaluations: Viking Society Centenary Symposium 14–15 May 1992*, Viking Society for Northern research, London, s. 100–20.
- Finnur Jónsson (1926–28): *Ordbog til de af samfund til udg. af gml. nord. litteratur udgivne rímur samt til de af dr. O. Jiriczek udgivne Bósarímur*, J. Jørgensen & co, København.
- Foote, P. (1984): "Latin Rhetoric and Icelandic Poetry. Some Contacts". Michael Barnes, Hans Bekker-Nielsen, Gerd Wolfgang Weber (utg.), *Aurvandilstá. Norse Studies*, Odense University Press, Odense, s. 249–70.

- Frank, R. (1981): "Snorri and the Mead of Poetry". U. Dronke m.fl. (utg.), *Speculum Norroenum: Norse Studies in Memory of Gabriel Turville-Petre*, Odense University Press, Odense, s. 155–70.
- Friis-Jensen, K. (2007): "The Reception of Horace in the Middle Ages". S. Harrison (utg.), *The Cambridge Companion to Horace*, Cambridge University Press, Cambridge, s. 291–304.
- Fritzner, J. (1883–96): *Ordbog over det gamle norske Sprog* I–III, Den norske forlagsforening, Kristiania + IV: *Rettelser og tillegg* (1972), F. Hødnebo (utg.), Universitetsforlaget, Oslo.
- Gade, K. E. (1995): *The Structure of Old Norse Dróttkvætt Poetry*, Cornell University Press, Ithaca.
- Guðrún Nordal (2001): *Tools of Literacy. The Role of Skaldic Verse in Icelandic Textual Culture of the Twelfth and Thirteenth Centuries*, University of Toronto Press, Toronto.
- Hjelde, O. (1990): *Norsk preken i det 12. århundre. Studier i Gammel norsk homilieboek*, Oslo.
- Irvine, M. (1994): *The Making of Textual Culture. 'Grammatica' and Literary Theory 350–1100*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Johansson, K. G. (1997a): *Studier i Codex Wormianus. Skrifttradition och avskriftsverksamhet vid ett isländskt skriptorium under 1300-talet*, Acta universitatis gothoburgensis, Göteborg.
- (1997b): "Skriptorier och compilationer. Interpolationerna i *Snorra Eddas* prolog i Wormsbók". B. Kristjánsdóttir och P. Springborg (utg.), *Freyjas psalter. En psalter i 40 avdelinger til brug for Jonna Louis-Jensen*, Det arnamagnæanske Institut, København, s. 90–96.
- (1998): "Rigspula och Codex Wormianus: Textens funktion ur ett kompilationsperspektiv". *Alvismál* 8, s. 67–84.
- (2007): "Texter i rörelse. Översättning, original textproduktion och trading på norra Island 1150–1400". V. Johanterwage och S. Würth (utg.), *Übersetzen im skandinavischen Mittelalter*, Fassbaender, Wien, s. 83–106.
- (2009): "1300-talets lärda kultur. Poetik och praxis från *Lilja* till *Háttalykill Lopts Guttormssonar*". J. G. Jørgensen (utg.), *Snorres Edda i europeisk og islandsk kultur*, Snorrastofa, Reykholt, s. 11–46.
- Klima, G. (2010): "Nominalist Semantics". R. Pasnau (utg.), *The Cambridge History of Medieval Philosophy* I–II, Cambridge University Press, Cambridge, s. 159–72.
- Klingenberg, H. (1974): *Edda – Sammlung und Dichtung*, Helbing und Lichtenhahn, Basel.
- Lees, R. A. (1983): *The Negative Language of the Dionysian School of Mystical Theology. An Approach to The Cloud of Unknowing*, Institut für Anglistik und Amerikanistik, Salzburg.
- Malm, M. (2007): "The Notion of Effeminate Language in Old Norse Literature". J. Quinn, K. Heslop, T. Wills (utg.), *Learning and Understanding in the Old Norse World. Essays in Honour of Margaret Clunies Ross*, Brepols, Turnhout, s. 305–20.

- Myrvoll, K. J. (2009): Samstoður seinar eða skjótar. *Ein etterrøknad av trykk- og kvantitetstilhøve i skaldeversemålet dróttkvætt*, Masteravhandling í norrøn filologi, Universitetet i Oslo.
- Olmer, E. (1902): *Boksamlingar på Island 1179–1490. Enligt diplom*, Wettergren & Kerber, Göteborg.
- Ordbog over det norrøne prosasprog. Registre* (1989), Den arnamagnæanske kommission, København.
- Páll Eggert Ólason (1948): *Íslenzkar æviskrár frá landnámstímum til ársloka 1940 I*, Hið íslenska bókmenntafélag, Reykjavík.
- Pasnau, R. (utg. 2010): *The Cambridge History of Medieval Philosophy I–II*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Rosier-Catach, I. (2010): "Grammar". R. Pasnau (utg.), *The Cambridge History of Medieval Philosophy I–II*, Cambridge University Press, Cambridge, s. 196–216.
- Schottmann, H. (1973): *Untersuchungen zur volkssprachigen Mariendichtung des Mittelalters*, Wilhelm Fink, München.
- Sverrir Tómasson (1993a): "Formáli málfraeðiritgerðanna fjögurra í Wormsbók". *Íslenskt mál* 15, s. 221–40.
- (1993b): "Benediktínaskólinn". Böðvar Guðmundsson m.fl. (utg.), *Íslensk bókmenntasaga II*, Mál og menning, Reykjavík, s. 249–63.
- (2003): "'Nikulám skulum vér heiðra hér...'. Spjall um annan málfraeðinginn, kveðskap og músík". S. Óskarsdóttir och A. Guðmundsdóttir (utg.), *Til heiðurs og hugbótar. Greinar um trúarkveðskap fyrri alda*, Snorrastofa, Reykhol, s. 79–92.
- Turville-Petre, G. (1953): *Origins of Icelandic Literature*, Clarendon Press, Oxford.
- Vésteinn Ólason (2010): "The Poetic Edda: Literature or Folklore?". S. Ranković, L. Melve och E. Mundal (utg.), *Along the Oral-Written Continuum. Types of Texts, Relations and their Implications*, Brepols, Turnhout, s. 227–52.
- Viðar Pálsson (2008): "Pagan Mythology in Christian Society". *Gripla* XIX.
- de Vries, J. (1934): *De skaldenkenningen met mytologischen inhoud*, Tjeenk Willink, Haarlem.
- Wellendorf, J. (under publicering): "Zoroaster, Saturn and Óðinn: The Loss of Language and the Rise of Idolatry". L. B. Mortensen & T. Lehtonen (utg.), *The Performance of Christian and Pagan Storyworlds. Uncanonical Chapters of the History of Nordic Medieval Literature*.
- Williams, T. (2010): "Describing God". R. Pasnau (utg.), *The Cambridge History of Medieval Philosophy I–II*, Cambridge University Press, Cambridge, s. 749–60.
- Wolf, K. (2001): "Gregory's Influence on Old Norse-Icelandic Religious Literature". R. H. Bremmer Jr, K. Dekker, D. F. Johnson, (utg.), *Rome and the North. The Early Reception of Gregory the Great in Germanic Europe*, Peeters, Paris, s. 255–74.

